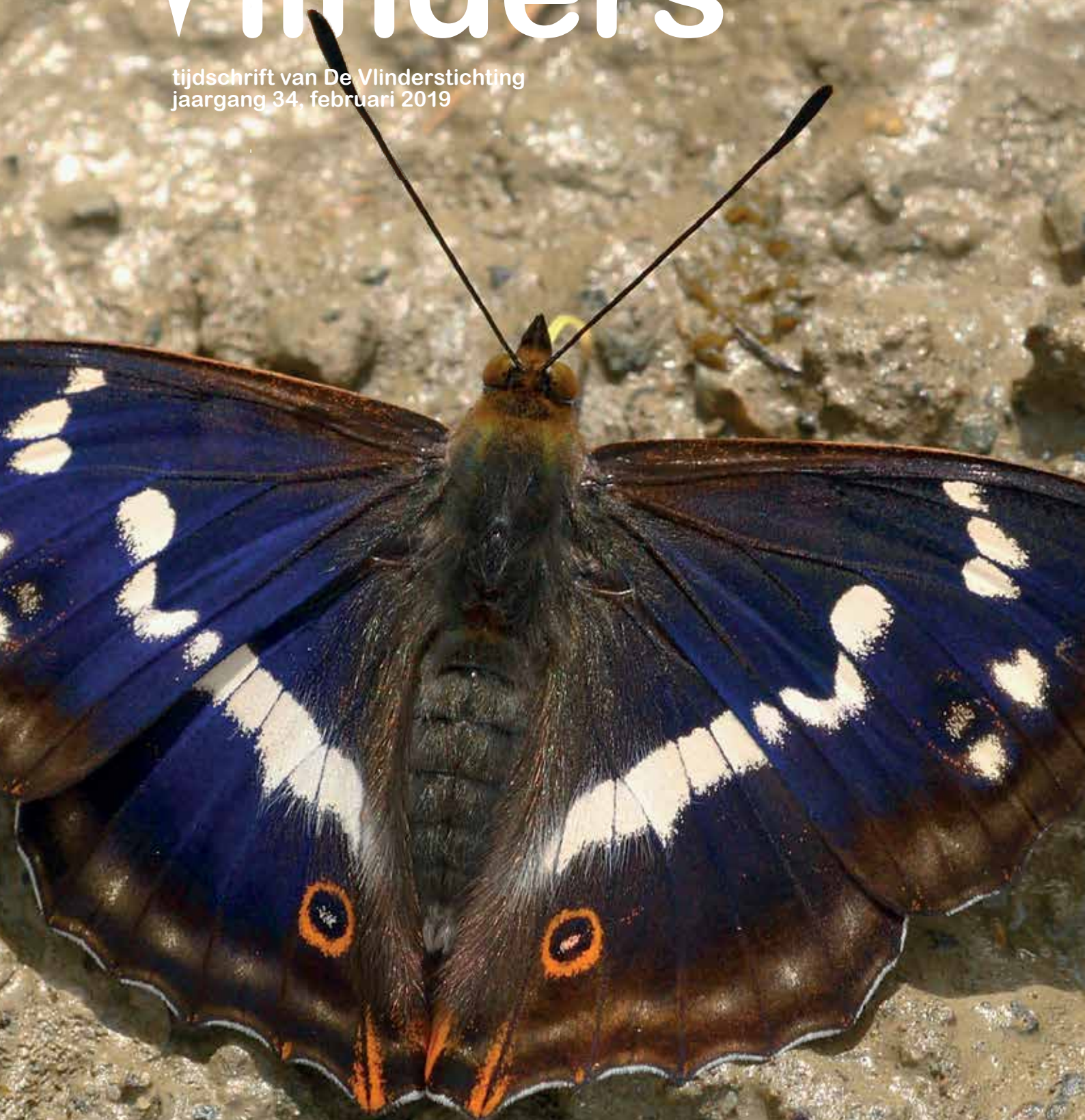

Vlinders

tijdschrift van De Vlinderstichting
jaargang 34, februari 2019

Grote weerschijnvlinder
Marjolein Bastin

'Vlinders' is het kwartaaltijdschrift van De Vlinderstichting. Het geeft informatie over vlinders en libellen in Nederland.

ISSN 0923-1846

Redactie

Jurriën van Deijk, Samuëlle van Deutekom, Maarten Immerzeel, Louis van Oort, Albert Vliegthart

Hoofd- en eindredactie en vormgeving

Liesbeth van Agt

Omslag

Eikenprocessierups

Foto: Jeroen Voogd

Kopij

sturen naar redactieadres, uiterlijk twee maanden voor het verschijnen van het nummer. Auteurs wordt verzocht alvorens te gaan schrijven contact op te nemen met de redactie.

Druk

Propress, Wageningen

Advertenties

liesbeth.vanagt@vlinderstichting.nl

Redactieadres

liesbeth.vanagt@vlinderstichting.nl

Overname van artikelen is alleen toegestaan na toestemming van de redactie en de auteur.

Donateurs

U kunt zich aanmelden als donateur via onze website of uw donatie overmaken op IBAN NL70 INGB 0005 1344 25 t.n.v. De Vlinderstichting te Wageningen. Donateurs (vanaf € 30 per jaar) ontvangen elk kwartaal het tijdschrift Vlinders. Een donateurschap voor het leven bedraagt € 1.000. Giften zijn natuurlijk ook altijd welkom.

Opzeggen kan schriftelijk of via info@vlinderstichting.nl.

Algemeen contactadres

De Vlinderstichting

Postbus 506

6700 AM Wageningen

tel. 0317 - 46 73 46

info@vlinderstichting.nl

Bezoekadres

Mennonietenweg 10, Wageningen

www.vlinderstichting.nl

Volg ons op

Vlinder of libel gezien?

Geef het door via www.telmee.nl.

Vragen over een vlinder of libel? Kijk op

www.vlinderstichting.nl. U kunt uw vraag ook sturen naar vragen@vlinderstichting.nl.

4

6

12

16

18

20

22

24

Titia Wolterbeek

Beste donateurs,

Wanneer ik dit schrijf, is het nog de tijd van de goede voornemens. Een daarvan is dat ik van plan ben om onder de noemer 'Vlinderflarden' elke week een stukje te schrijven over de vlinders van onze kalender 2019. In januari stond de sleedoorndpage centraal, in februari vrolijk de citroenvlinder ons op. Wanneer u dit leest, kunt u op de website zien of ik de tweede maand gehaald heb. Wat het voor mij extra bijzonder maakt, zijn de tekeningen van Marjolein Bastin die erbij staan. Afgelopen najaar hebben we haar geïnterviewd, zie bladzijde 6. Uit alles spreekt dat zij ons en ons werk een zeer warm hart toedraagt. Heel fijn!

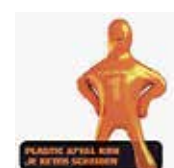
Een ander goed voornemen is dat ik een libellenroute wil gaan lopen, in de Wageningse uiterwaarden. Daar moet ik nog even op wachten: het telseizoen start pas in april. En uiteraard ga ik ook de nieuwe nachtvlinderlamp uitproberen: u leest er alles over in dit tijdschrift. Insectenmonitoring staat dit jaar extra in de belangstelling: de 75% insectensterfte in Duitsland zit nog vers in ons geheugen en uiteindelijk meet je het succes van het Deltaplan Biodiversiteitsherstel en de Visie van minister Schouten toch af aan de dieren zelf. Dus als ook u mee wilt tellen, vooral in het boerenland, stuur een mail naar meetnet@vlinderstichting.nl. Alle hulp is welkom!

Titia Wolterbeek
Directeur

PS Wanneer u de kalender nog niet in huis heeft, kunt u hem wellicht nog kopen tijdens de Landelijke Dag op 2 maart in Wageningen. Heeft u zich al aangemeld?

Inhoud

Meetnet nachtvlinders: de boer op met led	4
Marjolein Bastin: We willen alle twee hetzelfde	6
Sterke uitbreiding van de grote weerschijnvlinder in de Nederlandse bossen Meetnet Vlinders	9
Verdwenen vlinders in de boeken van Sepp: de dingen die voorbijgaan	12
Vlinderportret	15
Gaffellibel duikt drie jaar onder	16
Kleine vuurvlinders met blauwe vlekjes	18
Bloeiende duinen: zicht op biodiversiteit	20
Vlinderparadijs in de Limousin	22
Nachtvlinders: we zien ze niet, maar ze zijn er wel Tuinieren voor vlinders	24
Wetenschappelijk	27
Nieuws	28
Giften	29
Boeken, Nieuws,	30
(Web)winkel	31
Opmerkelijk	32

Het tijdschrift Vlinders wordt gedrukt op FSC-papier.
Het hoesje waarin Vlinders wordt verzonden, kan bij het plastic afval.

Meetnet nachtvlinders: de boer op met led

Sinds 2014 is er een Landelijk Meetnet Nachtvlinders. Hiermee worden op gestandaardiseerde wijze waarnemingen van macronachtvlinders verzameld. Zo hopen we zicht te krijgen op de stand van de macronachtvlinders in Nederland.

Tekst: In Noctua, het databestand van De Vlinderstichting
Jurriën van Deijk en de Werkgroep Vlinderfaunistiek, staan momenteel
De Vlinderstichting al meer dan 6.000.000 nachtvlinderwaarnemingen. Deze waarnemingen zijn onder andere afkomstig uit waarneming.nl en telmee.nl, maar ook van losse waarnemingslijstjes. Deze gegevens worden gebruikt om verspreidingskaartjes en vliegtijd diagrammen te maken, maar om iets over de veranderingen in aantallen te kunnen zeggen zit te veel verschil tussen al deze waarnemingen. Dat komt onder andere doordat mensen af en toe een waarneming doorgeven, andere mensen van elke soort één exemplaar doorgeven en weer andere tellingen of schattingen doen van de aantallen. Daarnaast zijn er grote verschillen in het type lamp dat mensen gebruiken; ook dat heeft een grote invloed op de hoeveelheid vlinders die worden gevangen. Ook is er nog verschil in tijdsduur: sommige mensen vangen een hele nacht en andere slechts een paar uurtjes.

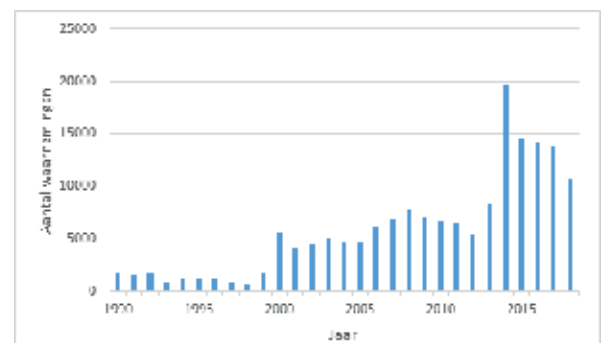
Figuur 1. Alle getelde meetpunten over alle jaren. Van de rode stippen zijn de gegevens van 2018 al binnen.

Van monitoring naar meetnet

Om toch iets te kunnen zeggen over de veranderingen van het aantal nachtvlinders is in 2008 het nachtvlindermonitoringproject Limburg begonnen, met een meetnet voor nachtvlinders in tuinen in Limburg. In 2014 heeft De Vlinderstichting dit uitgerold naar een Landelijk Meetnet Nachtvlinders. Hierin worden alle factoren die een invloed kunnen hebben op de hoeveelheid vlinders die worden gevangen, genoteerd zodat hier tijdens het berekenen van trends rekening mee kan worden gehouden. Met een nachtvlinderlaken is het lastig om exacte aantallen te tellen. Daarom wordt gebruikgemaakt van nachtvlindervallen, zodat nachten goed met elkaar kunnen worden vergeleken.

In totaal zitten er nu bijna 175.000 waarnemingen van 681 verschillende soorten macronachtvlinders in het nachtvlindermeetnet. Deze zijn gedaan over 188 verschillende meetpunten in het land. Het aantal telpunten is, op het noorden na, mooi verspreid door het land. In 2018 is er in verhouding op veel plekken geteld, maar liefst 123 (figuur 1). Wel verschilt de waarnemingsintensiteit sterk tussen de locaties. Sommige punten zijn maar één keer geteld terwijl andere meer dan 50 keer per jaar worden geteld.

Hoewel het landelijk meetnet in 2014 is gestart, zitten er toch al waarnemingen in vanaf 1958! Er zijn namelijk reeksen oudere nachtvlinderwaarnemingen uit Noctua gefilterd. Na overleg met de betreffende waarnemers zijn deze waarnemingen aan het meet-

Figuur 2. Aantal nachtvlinderwaarnemingen per jaar in het nachtvlindermeetnet.

net toegevoegd. Vanaf ongeveer 1990 nam het aantal waarnemingen toe, tot meer dan 10.000 waarnemingen in 2018 (figuur 2). Dit aantal wordt waarschijnlijk nog groter, omdat sommige waarnemers hun waarnemingen van afgelopen jaar nog in moeten voeren. De meeste waarnemingen die nu in het meetnet staan, zijn gedaan in tuinen, maar we zijn ook erg benieuwd hoe het gaat met de nachtvlinders in natuurgebieden en in het agrarisch gebied.

En van tl naar led

Bij het gebruik van nachtvlindervallen kan stroomvoorziening lastig zijn en wordt vaak tl-verlichting gebruikt. Dit voorjaar heeft onze student Stern van der Heide onderzoek gedaan naar het effect van ledverlichting op de hoeveelheid vlinders die worden aangetrokken ten opzichte van deze tl-buisjes. De resultaten waren positief, en dit ontwerp wordt later deze winter ook uitgewerkt. Het grote voordeel hiervan is dat deze val redelijk betaalbaar is in vergelijking met de gangbare modellen. Meer informatie hierover volgt op onze website.

Doe mee met het meetnet

Voor het meetnet nachtvlinders zijn we nog hard op zoek naar extra meetpunten. Alle waarnemingen die met een val zijn gedaan, zowel in tuinen, natuurgebieden als agrarische gebieden, zijn welkom. Wilt u meedoen, kijk dan hoe het werkt op de pagina van het Landelijk Meetnet Nachtvlinders op www.vlinderstichting.nl.

De nieuwe nachtvlinderval werkt met led in plaats van tl-buisjes.

Marjolein Bastin: We will

Marjolein Bastin – bekend van de wekelijkse natuurpagina in de Libelle – is dol op vlinders en voelt zich zeer betrokken bij De Vlinderstichting. Momenteel is er een prachtige tentoonstelling van haar tekeningen te zien in het Noord-Veluws Museum. Op een zonnige, maar frisse dag rijden we daarom naar Wekerom voor een interview.

Tekst:
Liesbeth van Agt &
Titia Wolterbeek
De Vlinderstichting

Marjolein heeft van kinds af aan een fascinatie gehad voor kleine beestjes. Als klein meisje stopte ze mieren in een potje en keek wat die uitvoerden. Door ze van dichtbij te bekijken is die fascinatie voor kleine beestjes verder gegroeid. “Ik heb een hele brede belangstelling voor de natuur. Vroeger hield ik er gewoon zonder meer heel veel van, nu vind ik het belangrijk om alles in stand te houden. Ik vind het kleine echt heel belangrijk. Ik wil dicht bij de grond zijn. Ik wil voelen, ruiken ... Ik weet nog, toen ik een jaar of tien, elf was, dan ging de buitenlamp aan als mijn ouders 's avonds visite kregen. Ik moest dan naar bed, maar ik ging bij die lamp naar de nachtvlinders kijken, dat kon ik niet laten.

Mijn vader is opgegroeid met Thijsse, en van hem kreeg ik alle Thijsse-boeken waar ik nog steeds zo dol op ben. En de Levende Natuur, allemaal ingebonden vanaf 1898, dat was mijn kinderlectuur. Hoe anders is onze instelling naar de natuur geworden in een

eeuw tijd. Toen was het nog allemaal nieuw: Thijsse ontdekte veel dingen voor het eerst. En nu is er zoveel bekend, De Vlinderstichting weet bijna alles van vlinders!”

Een eigen natuurrubriek in Libelle

“Mijn vader, John uit den Bogaard, was de auteur van de boeken en tv-serie over Swiebertje. Toen ik jong was, heb ik de boeken geïllustreerd. Dat waren de eerste tekeningen die van mij gepubliceerd zijn nadat ik van de academie kwam, dat vond ik heel spannend. Vlak na die tijd heb ik voor veel jeugdbladen zoals Eppo, Taptoe en Okki getekend en ook andere jeugdboeken geïllustreerd. Ik kon er wat mee verdienen, maar het gaf me nooit echt verrukking.

En toen, nu 45 jaar geleden, vroeg Libelle of ik voor ze wilde gaan tekenen. In het begin kreeg ik alleen opdrachten zoals je huis verbouwen, je keuken schilderen, borstvergroting, korte verhalen. Het was ‘in

Marjolein zit elke ochtend om 6.00 uur op haar werkplek.

en alle twee hetzelfde

Een tekening die Marjolein aan het maken is met uiteraard een paar vlinders erop.

opdracht' tekenen. Ik vond daar weinig bevrediging in dus achterop tekende ik met potlood nog wel eens wat anders wat ik zag, kleine dingen in de natuur. Dan vertelde ik aan Rob van Vuure, de hoofdredacteur, wat ik had gezien. Op een gegeven moment werd het tijdschrift Grasduinen opgezet en de natuurredacteur van de Libelle vertrok daarheen. En Libelle zat ineens zonder. Toen gaf Rob me een eigen natuurrubriek in Libelle. Ik dacht echt dat ik dat niet kon, maar Rob haalde me na lang praten toch over. Daarmee was ik eindelijk in mijn eigen wereld terechtgekomen, ik kon laten zien wat ik echt belangrijk vond. En toen was ik niet meer te houden. 45 jaar lang, ondanks ziektes en zwangerschappen, heb ik geen week gemist en ik hoop dat ik er nog heel lang mee door mag gaan. Ik werk nog net zo hard als vroeger, met net zoveel enthousiasme. Ik hoef nooit na te denken: je loopt naar buiten, je bent verbaasd over iets, er is altijd inspiratie. Ik maak voor Libelle 52 tekeningen per jaar, ik kies helemaal zelf wat ik daarin wil zeggen en stel ze helemaal zelf samen. Natuurlijk houd ik daarbij rekening met wat mensen aanspreekt en zorg ik voor variatie: ik mag niet elke week alleen over vlinders tekenen."

Alles moet kloppen

Wij vragen haar hoe ze eigenlijk werkt. Marjolein: "Ik teken op mijn eigen manier, geïnspireerd door alles wat ik in de natuur zie. Ik ben nu een argusvlinder aan het tekenen, kijk eens wat een gecompliceerd patroon die vlinder heeft! Daar ben ik dan wel een uur mee bezig, om alles toch precies op de goede plek te krijgen in de goede kleur. Vlinders tekenen is een hele klus: alles moet kloppen. Ook al heb je hem al tien keer getekend, dat maakt niet uit. Daardoor besef je weer hoe bijzonder de vlinders zijn. Het is fijn dat ik met mijn tekeningen een groot publiek kan bereiken. Ik hoop vooral dat iedereen goed gaat kijken en daardoor veel beter begrijpt hoe de dingen in elkaar zitten. Ik zeg altijd: ga niet wandelen of fietsen, maar ga rustig op een bankje zitten en kijk wat er allemaal gebeurt in de natuur. Dan leer je de natuur echt kennen! Dan ga je vanzelf beter met de natuur om."

Ik ben ook geïnspireerd door mensen als Goedaert, Sepp en Maria Sibylla Merian, die in de zestiende eeuw, toen ze begonnen met stillevens, vlinders op hun schilderijen wilden hebben. Elke vlinder is zó'n vliegend kunstwerkje. Toen al waren mensen er hele-

De tuin van Marjolein is voor haar een onuitputtelijke inspiratiebron.

maal verrukt van. Dat begrijp ik heel goed! Om dat te laten zien hangt mijn exemplaar van Merian nu op de tentoonstelling in het Noord-Veluws Museum.”

Tekenen is ademen

Op de tentoonstelling in Nunspeet hangen de originele tekeningen van Marjolein: heel bijzonder om deze een keer in het echt te kunnen zien. Marjolein: “Die tekeningen zijn met zoveel liefde gemaakt ... ik ben helemaal niet zweverig van aard, maar ik denk dat dat op de een of andere manier toch overkomt. Omdat ik alles eerlijk, vol liefde en vol overtuiging maak. Dat voelen mensen toch. Jij bent je tekeningen en je tekeningen zijn jou. Daarom heet die tentoonstelling ook ‘Tekenen is ademen’. Ik ben het. Daarom heb ik ook het gevoel dat ik niet doodga als ik doodga. Omdat al het moois waar ik mee omringd was, dat blijft door mijn tekeningen bestaan. Die tentoonstelling is erg fijn, maar alle drukte eromheen hoeft eigenlijk niet van mij ... ik wil weer terug naar het tekenen. Want dat is waar mijn accu door opgeladen wordt.”

Bevleugelen en bevonken

Wij zijn natuurlijk benieuwd hoe Marjolein naar De Vlinderstichting kijkt. Marjolein: “Ik vind het geweldig dat jullie er zijn. Omdat je de loep boven vlinders zet. Als jullie er niet waren, zou er veel minder aandacht zijn voor vlinders. Jullie hebben donateurs, jullie doen acties, en indirect bereik je nog zoveel meer via alle mensen die je ‘bevleugelt’. In jullie blad Vlinders kan

ik lezen hoe het echt zit met een vlinder: jullie gaan vele stappen dieper dan ik. Jullie vertellen waar zo’n beestje van houdt, waar hij wil leven, wat we kunnen doen om zijn biotoop in stand te houden en te vergroten. Daarvoor zijn jullie: om dingen uit te leggen over al dat kleins en moois. Het heeft zoveel met kennis te maken. Dat maakt mensen nieuwsgierig.

Dat is waar we allebei aan werken: mensen geïnteresseerd maken en een klein zetje geven om anders te gaan kijken. Wanneer ze denken: hé, wat is dat, zou dat een distelvlinder kunnen zijn? En dan heb je er zo een fan bij. Dat is het heerlijke: als je iemand kunt ‘bevonken’ met je eigen enthousiasme, dan ontstaat er een nieuw vuurtje. En dat vinden wij allebei heel belangrijk, om die ruimte en aandacht te creëren voor de kleine beestjes. Alleen kunnen jullie daar veel duidelijker in zijn, omdat je een veel beter afgebakend werkkterrein hebt. Ga daar vooral mee door!” ●

Ga met korting naar de tentoonstelling!

De tentoonstelling ‘Tekenen is ademen’ van Marjolein Bastin in het Noord-Veluws Museum in Nunspeet is nog te zien t/m 17 maart 2019. Meer informatie: Noord-veluws-museum.nl. Donateurs van De Vlinderstichting krijgen korting met de kortingsbon op www.vlinderstichting.nl/marjolein-bastin.

Sterke uitbreiding van de grote weerschijnvlinder in de Nederlandse bossen

Grote weerschijnvlinder.

“Deze soort is eens in het zuiden van Limburg gevangen door den heer Maurissen. Het exemplaar heb ik voor mij. Niet in de Bouwstoffen vermeld.” Dit schreef Snellen in 1867 over de grote weerschijnvlinder. Maar wacht een even: die was vroeger toch veel gewoner dan nu? En wat bedoelt hij met: ‘het exemplaar’?

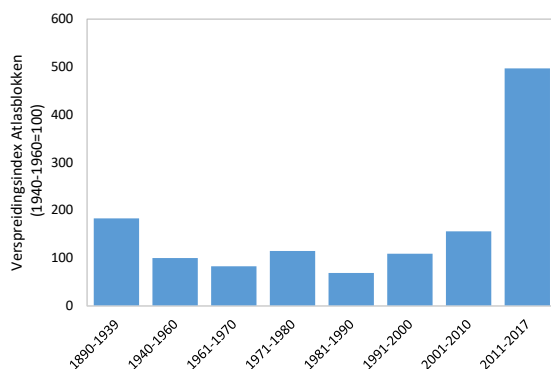
Het antwoord op de eerste vraag is: blijkbaar niet. En het antwoord op de tweede vraag is: er werd één grote weerschijnvlinder gezien, en die werd meteen gevangen en opgezet en doorgestuurd naar de expert Snellen. De ‘Bouwstoffen’ is overigens een eerste poging een overzicht van de Nederlandse fauna (en daarmee ook vlinders) te maken (De Graaf, 1853). In het deel over dagvlinders valt om te beginnen op hoe weinig soorten gemeld worden, waarbij de grote weerschijnvlinder ook duidelijk ontbreekt. Nu waren er toen heel wat minder vlinderaars dan nu, reizen was ingewikkeld en het ging langzaam (er waren nog maar een paar spoorlijnen) en er zullen flinke gebieden nooit bezocht zijn om naar vlinders te zoeken. Dus misschien kwam ergens in een afgelegen bos

wel degelijk een populatie grote weerschijnvlinders voor, maar veel zullen het er niet geweest zijn. Want zo’n spectaculaire vlinder wilde iedereen wel in zijn collectie hebben, en er is vast naar gezocht. Maar hoe zat het nu in het verleden met de grote weerschijnvlinder? En hoe gaat het nu?

Bos

Met de komst van de landbouw en het toenemend aantal mensen is het areaal bos in Nederland gestaag gaan dalen. In het begin van de 19e eeuw zaten we op het minimum. Waar geen akkers, weiland of hooiland was, daar graasden schapen de heide soms zo kort dat het zand ging stuiven en hele dorpen daaronder verdwenen. Hout was schaars en beperkt tot knotwil-

Tekst:
Chris van Swaay
De Vlinderstichting
& Martin Poot
CBS

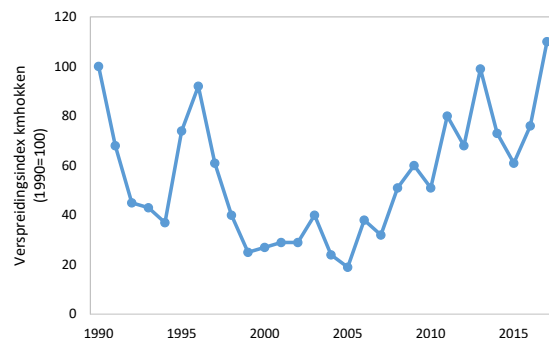
Figuur 1. Verspreidingstrend van de grote weerschijnvlinder in Nederland in Atlasblokken in perioden vanaf 1890.

gen en hakhoutbosjes (die elke tien jaar teruggezet werden). Alleen op landgoederen en plekken waar rijke mensen – toen nog meestal de adel – gingen jagen, konden wat bomen groot worden, meestal stevig bewaakt door een aantal jachtopzieners. Het is aannemelijk dat er zo weinig grote weerschijnvlinders waren dat ze door de vlinderaars van die tijd niet gezien werden. Ook kan het meegespeeld hebben dat deze terreinen minder goed bereikbaar en toegankelijk waren voor vlinderaars.

Het volgende ijkpunt is ‘Onze Vlinders’ van Ter Haar uit 1911. Hij schrijft over de grote weerschijnvlinder: “In Nederland zeldzaam, in den gehelen Achterhoek minder zeldzaam dan men gemeend had; gevangen in Limburg (Valkenburg, Kerkrade, Gronsveld, Venlo), Gelderland (Steeg, Doetinchem, Warnsveld), Overijssel (Diepenveen en Delden).” Dat lijkt al een stuk meer op de verspreiding zoals we die nu kennen. Ook hem viel het op dat er meer gevonden werden “dan men gemeend had”. Maar de hoeveelheid en de leeftijd van het bos waren in die tijd al weer aan het toenemen, en groeide ook daarna verder. Lag het percentage bomen ouder dan 60 jaar voor de Tweede Wereldoorlog gemiddeld nog beneden de 10%, tegenwoordig is dat meer dan 50%. Daarbij wordt het Nederlandse bos de laatste decennia ook meer gemengd, met name ten koste van ongemengde naadboomopstanden. Ons lijkt het waarschijnlijk dat in die tijd de grote weerschijnvlinder simpelweg bezig was vanuit Duitsland en België de inmiddels geschikte bossen te (her)koloniseren.

Verspreiding

Nieuwe analysetechnieken maken het mogelijk om vanaf 1890 in steeds kortere perioden de ontwikkeling van de verspreiding te reconstrueren, waarbij gecorrigeerd wordt voor waarnemingsinspanning (figuur 1). Het boek van Ter Haar werd in de eerste periode geschreven, waarin dus meer grote weerschijnvlinders werden gevonden dan men gedacht had. Daarna bleef de stand van de grote weerschijnvlinder tot ruwweg 2000 op een laag niveau, om daarna vooral na 2010 omhoog te schieten.

Figuur 2. Verspreiding van de grote weerschijnvlinder vanaf 1900.

Op vlinderroutes wordt de grote weerschijnvlinder echter nog zo weinig gemeld dat we er geen populatietrends voor kunnen berekenen. Wel kunnen we kaartjes maken van alle waarnemingen, dus vooral losse waarnemingen naast de weinige op de routes (figuur 2). We zien dat het dieptepunt voor de grote weerschijnvlinder lag tussen 2001 en 2005. De soort verdween in de jaren 1990 uit bijna heel Limburg en kwam eigenlijk alleen nog voor op een paar plekken in Noord-Brabant, het oosten van de Achterhoek en Twente.

Keerpunt

2003 was terugkijkend wellicht het echte keerpunt, toen ineens grote weerschijnvlinders gemeld werden uit het laagveengebied in Noord-West-Overijssel en Zuid-Oost-Friesland. Voor veel soorten was 2003 een sleuteljaar, zoals is gebleken uit eerdere verhalen in deze cyclus van mededelingen vanuit het meetnet vlinders (zoals het voorgaande verhaal over het spiegeldekopje of het landkaartje). 2003 was een warm en vooral droog jaar, voor sommige soorten zoals eerder beschreven vooral resulterend in een dip in de populatietrend. Voor de grote weerschijnvlinder lijken die warme en droge omstandigheden, zoals afgelopen zomer ook, juist een drijvende kracht voor uitbreiding. De populatie groeide snel en breidde zich uit naar nieuwe terreinen. Oorspronkelijk waren gebieden als de Weerribben helemaal kaal, met hooilanden en rietvelden, maar tegenwoordig bestaat al gauw de helft uit wilgenbossen. Die zijn inmiddels zo groot dat ze geschikt geworden zijn voor de grote weerschijnvlinder.

Vanaf dat moment lijkt er geen houden meer aan en in grote delen van Noord- en Oost-Nederland komt de grote weerschijnvlinder nu voor. Ook in Noord-Brabant gaat hij langzaam vooruit, en Limburg werd gehekoloniseerd. Zelfs de bossen in de Flevopolder worden gebruikt, en als het zo doorgaat kan de soort spoedig ook in het westen van het land gaan opduiken, bijvoorbeeld in het Vechtplassengebied, dat veel lijkt op gebieden als de Weerribben.

De grote weerschijnvlinder komt op steeds meer plekken voor in Noord- en Oost-Nederland en in de Flevopolder.

In de lift

Maar waarom gaat het nu ineens zo goed met de grote weerschijnvlinder? Een paar redenen:

- Klimaatopwarming. Wij zitten aan de noordwestelijke grens van het verspreidingsgebied. Opwarming betekent simpelweg dat steeds grotere delen van Nederland geschikt worden voor deze soort. Bovendien zijn ze behoorlijk mobiel, en kunnen dus ook nieuwe plekken bereiken.
- Er komt steeds meer bos, en de bossen die er zijn worden steeds ouder. Vijftig jaar geleden waren er geen bossen in het laagveen, nu bestaat soms wel de helft van sommige gebieden uit wilgenbossen. Wilgen groeien snel en kunnen al na 20 jaar flinke bomen zijn.
- Steeds meer bosbeheerders houden rekening met mooie bosranden. Ook worden niet altijd alle wilgen meer gekapt (voor de houtproductie minderwaardig hout). Daarmee komt er ook steeds meer leefgebied voor de grote weerschijnvlinder.

Al met al een soort die in de lift zit. Het extreem warme en droge zomerweer van 2018 zou wel eens een extra boost aan zijn uitbreiding in Nederland kunnen betekenen, waarbij hij volgend jaar op nog meer nieuwe plekken kan gaan opduiken.

Literatuur

- Graaf, H.W. de (1853 (1ste stuk, uitgegeven in November 1851)): Nederlandsche schubvleugelige Insekten (Lepidoptera). In: Herklots, J.A. Bouwstoffen voor eene fauna van Nederland, onder medewerking van onderscheidene geleerden en beoefenaars der dierkunde. Eerste deel. Brill, Leiden, pp. 1-55.
- Haar, D. ter (1911): Onze vlinders. bew. naar: Lampert "Grossschmetterlinge und Raupen Mittel-Europa's" / door P.M. Keer - Thieme, Zutphen.
- Schelhaas, M.-J. & Clercx, S. (2015). Het Nederlandse bos in cijfers. Resultaten van de 6e Nederlandse Bosinventarisatie. Vakblad Natuur Bos Landschap 96: 23-27.
- Snellen, P.C.T. (1867): De Vlinders van Nederland: Macrolepidoptera, systematisch beschreven. Nijhoff, 's-Gravenhage. ●

Verdwenen vlinders in de de dingen die voorbijgaan

“[I]n de ommestrecken van Amsterdam [zijn] weinige soorten van Insecten te vinden, doordien de stad bijna geene Bosschen of wandelingen heeft (...) en die Wandelplaatsen welke ‘er nog zijn (...) worden tevens van zoo vele Wandelaren bezocht, dat de Verzamelaar derzelve alle oogeblikken gehindert, de Vlinders als ‘t ware bang worden en zich naar elders begeven.’”

Tekst: Mirjam
Lambermon &
Kees Beart

Dit schrijft Jan Christiaan Sepp begin 1800. Hij is dan 61 jaar en al ruim vijftig jaar fanatiek entomoloog. Als kind ging hij mee met zijn vader, Christiaan Sepp, om buiten de Haarlemmerpoort naar rupsen en vlinders te zoeken. De ‘oogst’ van hun wandelingen vormde het begin van een dertiendelige reeks boeken over de vlinders van Nederland.

Nu er buiten Amsterdam weinig vlinders meer te vinden zijn en Jan Christiaan al op leeftijd is, laat hij het zoeken aan zijn zoon Jan over, die daarvoor meestal naar Aerdenhout reist “welke door weinige wandelaren bezocht wordt en de Vlinders dus ongestoord kunnen heen, en weder zweven”.

Nederland op de schop

Hoe zag onze Nederlandse natuur eruit toen de vlinderboeken van Sepp werden geschreven? Af en toe bieden de boeken een klein inkijkje. De eerste katern verschijnt in 1762, de laatste in 1928. Het landschap gaat in deze ijverige jaren flink op de schop. ‘Woeste gronden’ worden ontgonnen, plassen drooggelegd, bossen gekapt.

H.A. Medenbach de Rooij, huisarts en ‘vroedmeester’ in Nijkerk, weet omstreeks 1840 van de nood een deugd te maken. “Daar de lust tot ontginning der woeste gronden, ook tot in de nabijheid mijner woonplaats gekomen is, maakte ik van die gelegenheid gebruik om de dagloons die daaraan werkzaam waren, tegen eene toegezegde belooning aan te sporen, om alle Rupsen, zonder onderscheid, die zij vonden mij te doen toekomen.” Op deze manier komt hij aan de rupsen van het grasbeertje en de heidewitvleugelluil, twee soorten die toen nog weinig bekend waren.

A.J. van Eyndhoven betreurt in 1850 het vervangen van eiken door populieren. “De omtrek van Zutphen, met name Empe, was vroeger rijk aan eiken en beuken, die beide prachtige boomsoorten, waaraan ‘t bevallig Gelderland een groot deel van zijn schoon ontleent, doch die aldaar reeds sedert een aantal jaren voor een groot gedeelte geheel uitgeroeid of door een menigte van Canadasche populieren of zoogenaamde Peppels vervangen zijn.” Hij moppert nog wat verder omdat de eiken voor de entomoloog zoveel interessants te bieden hebben. Toch vindt hij in de nieuwerwetse ‘peppels’

een paar bijzondere soorten zoals het populierenblad, inmiddels een zeer zeldzame soort nachtvlinder van kleinschalig landschap met populieren.

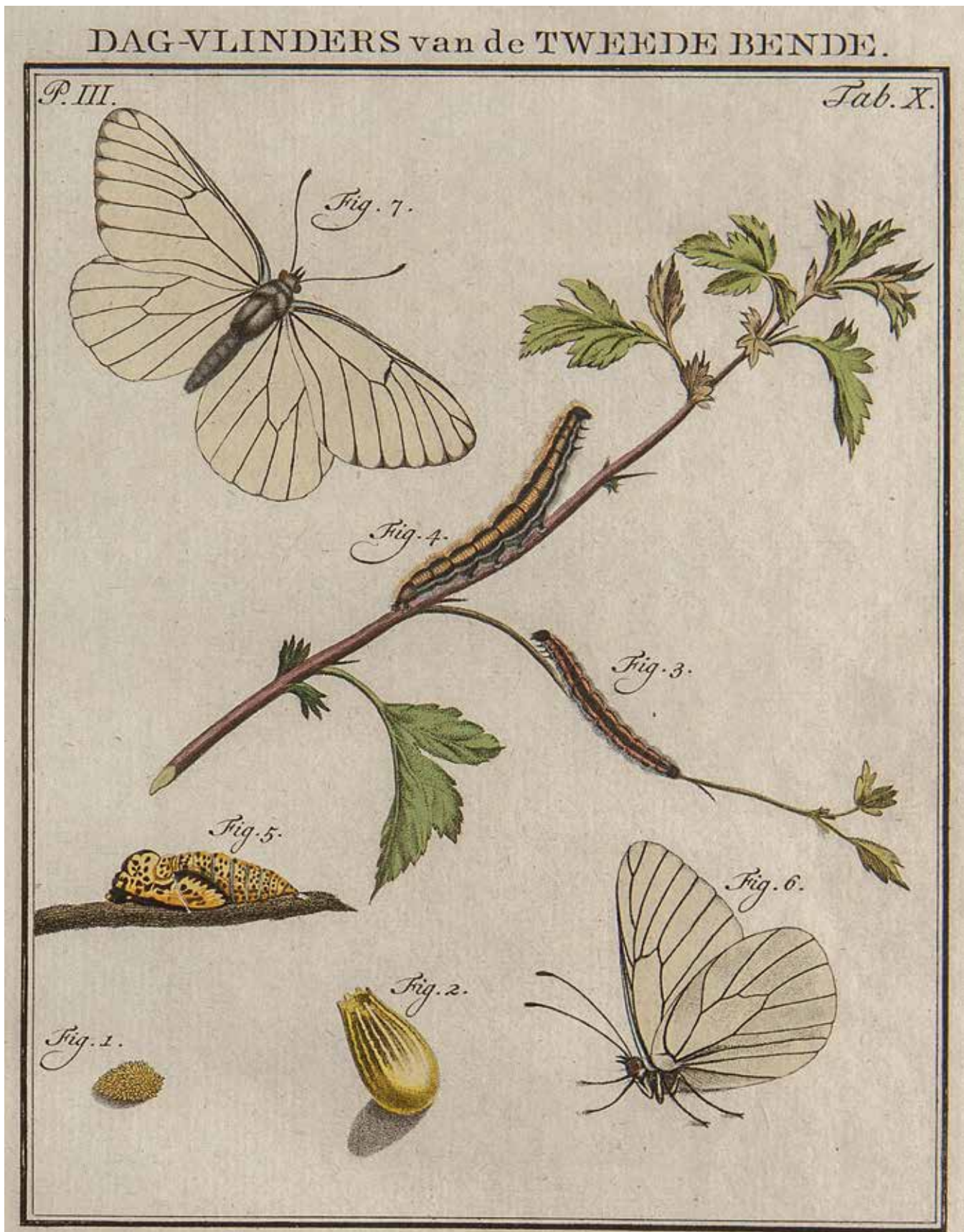
P.C.T. Snellen schrijft in 1866 dat de plassen rondom Rotterdam worden drooggelegd, waardoor hij haast moet maken met het zoeken naar rupsen op moerasplanten. Op de valreep vindt hij op het watertorkruid de rupsen van de karwijplatlijfje (*Depressaria daucella*), een vondst waarmee hij in zijn schik is.

Op de titelplaat van deel VII staat een spiegeldikkopje, nu een zeer zeldzame dagvlinder. Twee exemplaren hiervan zijn, zo staat in het voorwoord geschreven, in 1838 gevangen in het “Beekbergerwald, een laag gelegen bosch met veel Elzenhout, alleen bij drooge zomers voor den Entomoloog toegankelijk”. Het ten zuiden van Apeldoorn gelegen Beekbergerwoud was het laatste oerbos van Nederland. Het stond bekend om zijn floristische rijkdom met veel zeldzame planten, maar werd tussen 1869 en 1871 ontgonnen. Op dezelfde titelplaat staat een tijmblauwtje, in 1853 bij Arnhem gevangen, inmiddels uitgestorven in Nederland. En zo zijn er nog een paar vlinders in de boeken beschreven, die inmiddels zijn verdwenen.

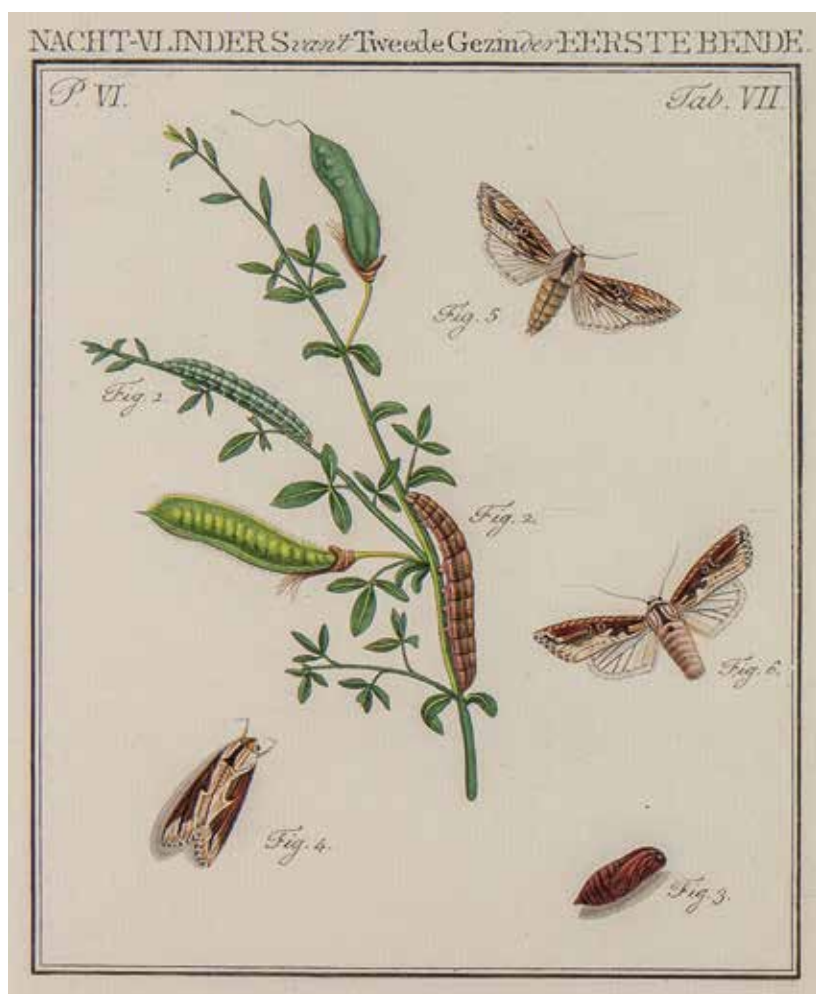
Verdwenen vlinders

In de hele reeks van 13 delen zijn in totaal 573 vlindersoorten (zowel dagvlinders, macronachtvlinders als microvlinders) beschreven. Daar zitten enkele uitheemse soorten of zwervers tussen, maar het merendeel is inheems. Zeven daarvan zijn inmiddels uit Nederland verdwenen. Het aandeel uitgestorven vlinders is laag, vergeleken met de werkelijke percentages van dag- en macronachtvlinders die in Nederland zijn uitgestorven (24% dagvlinders; 8% macronachtvlinders). Een verklaring kan zijn dat van vlinders die in deze boeken zijn beschreven doorgaans niet alleen het imago, maar ook het ei of de rups gevonden moest worden, en dat hierdoor soorten die toen al zeldzaam waren, ondervetegenwoordigd zijn. De vlinderliefhebbers van toen wandelden bovendien vooral in de buurt van steden en in landgoederen. Pas in de tweede helft van de negentiende eeuw begon men ook heidevelden en moerassen (de zogenaamde woeste gronden) te bezoeken. Die gebieden waren

boeken van Sepp:

Groot geaderd witje, getekend door Jan Christiaan Sepp.

Brildrager, getekend door Q.M.R. Ver-Huell.

vergeleken met nu veel uitgestrekter, natter en daardoor moeilijker toegankelijk en bovendien niet zonder gevaren. Verder moest men er met paard of koets zien te komen. Nachtvinders werden overdag gezocht, slechts een hoogst enkele keer maakte men gebruik van een lantaarn.

We draaien de tijd even terug naar de zeven inmiddels verdwenen soorten. In dit artikel komen het groot geaderd witje en de brildrager aan bod. In een volgend artikel volgen nog vijf andere uitgestorven soorten.

Groot geaderd witje: zeer gezellig

Jan Christiaan Sepp heeft het groot geaderd witje nooit in de omgeving van Amsterdam gevonden, maar in 1795 krijgt hij "een Schooltje Eieren" toegezonden door een vriend-verzamelaar uit Deventer. Die heeft wandelend buiten de stad een vrouwtje eitjes zien leggen op een sleedoorn. "[I]k hield mij zo stil als mogelijk was, (...) toen zag ik duidelyk, dat deze Wyfjes Vlinder, op een Tak van de Slee-Pruimen, (...) op de bovenzijde van een Blad, Schoolsgewys Haare Eitjes leide", zo schrijft deze vriend aan Sepp. Alle ruim tweehonderd rupsjes kruipen uit hun eitjes. "[M]aar tot myn leedwezen, offchoon ik dezelve terstond Slee-Pruim-Blaadjes gaf, zyn zy echter allen gestorven". In 1799 zendt dezelfde vriend enkele bijna volgroeide rupsen

naar Sepp die hij op een meidoorn heeft gevonden, "en waar mede ik dezelve ook tot Hunne verandering toe, groot gebragt hebbe, zeer gezellig en vreedelievend houden zich deze Rupsen by elkanderen". Die gezelligheid heeft een keerzijde, want "door Hunne vraatachtigheid, inzonderheid wanneer dezelve in eene aanzienlyke meenigte zich bevinden, de Boomen waarop zy alsdan zyn, van derzelve Bladeren berooven kunnen." Misschien heeft deze 'gezelligheid' tot hun ondergang geleid in Nederland, omdat de rupsen in fruitboomgaarden een plaag konden zijn. Tot 1920 was de soort in Oost- en Zuid-Nederland vrij algemeen, maar tussen 1920 en 1940 gingen de aantallen hard achteruit. Zou dit met het gebruik van bestrijdingsmiddelen te maken hebben? De laatste vlinders werden in de jaren zeventig gezien.

Met de rupsen van de tweede kweek van Sepp loopt het gelukkig goed af. Ze verpoppen en veranderen in vlinders, waardoor hij de hele cyclus van ei tot vlinder voor dit boek kan beschrijven en afbeelden.

Brildrager: geen twee gelijke

De bijdrage over de "in ons Vaderland zeldza[me]" brildrager is in de jaren dertig van de negentiende eeuw geschreven door Q.M.R. Ver-Huell. "Op eene Entomologische wandeling achter het Lusthuis Rhederoort in Gelderland bij Arnhem, vond ik den 16 Julij op de Brem (...) eene dof groene Rups, op het vervellen zittende (...) Den volgenden morgen had zij, met eene nieuwe huid, ook eene andere kleur bekomen, en was nu bruin met eene roodachtige streep op de zijde (...). [M]eestal zat zij gestrekt langs de takjes van het gewas, waarmede zij zich voedt, doch loopt, verstoord wordende, zeer snel." De vlinders blijken veel variatie in kleur te hebben: "de vlammen op de bovenvleugels (...) van het licht-grijze tot donker-bruine spelende, dat er bijkans geene twee geheel elkander gelijkende Vlinders zijn aan te treffen".

De soort kwam tot halverwege de twintigste eeuw voor in de omgeving van Arnhem en Nijmegen, maar verdween daarna door onbekende redenen.

Stille trom

In de tijd dat de vlinderboeken van Sepp worden gemaakt, verandert het Nederlandse landschap in snel tempo. Door drooglegging en ontginning worden gebieden geschikt gemaakt voor landbouw. Vlinders weten zich nog een poos te handhaven, maar in de twintigste eeuw verdwijnen diverse soorten met stille trom. In een volgend artikel worden nog vijf soorten beschreven die in de boeken van Sepp staan, maar later zijn uitgestorven.

Eindnoot

De auteurs bedanken Esther van Gelder en Martijn Zegel van het Teylers Museum voor het beschikbaar stellen van foto's van de prenten van het groot geaderd witje en de brildrager (dit artikel) en van de draak en het bruin zandoogje (artikel augustus 2018).

Sepp online

Het Teylers Museum heeft de delen I tot en met VII van de vlinderboeken van Sepp gescand, zodat deze online bekeken kunnen worden. Van het populierenblad (deel VIII) en de karwijmot (2e serie, deel II) is geen scan beschikbaar. Het eerste (“[I]n de ommestreden van Amsterdam ...”) en tweede (“welke door weinige wandelaren ...”) citaat staan in de verhandeling over de distelvlinder in deel IV.

- Grasbeertje, toen Zeefje (*Coscinia cribraria*): deel VII, scan 59-61
- Heidewitvleugelluil, toen Slijkkleurige-Vlinder (*Aporophyla lueneburgensis*) [dit is een onzekere determinatie, gedaan door Snellen van Vollenhoven in *Determinatie der lepidoptera*, afgebeeld in het werk getiteld: *Beschouwing der wonderen Gods enz.*, 1862]: deel VII, scan 62-64
- Spiegeldikkopje (*Heteropterus morpheus*): deel VII titelplaat, scan 4 en 7
- Tijmblauwtje (*Phengaris arion*): deel VII titelplaat, scan 4 en 6
- Groot geaderd witje, toen Geaderd Witje (*Aporia crataegi*): deel III, scan 38-40
- Brildrager (*Egira conspiciaris*): deel VI, scan 32-35

Conferentie Johannes Goedaert: leven, werk en inspiratie

Op verschillende locaties in Middelburg wordt van 14 tot en met 16 maart 2019 een conferentie gehouden over het leven, het werk en de inspiratie van Johannes Goedaert (1617-1668). Over deze zeventiende-eeuwse Middelburgse entomoloog en fijschilder zijn de afgelopen jaren in ‘Vlinders’ verschillende artikelen verschenen.

Deze interdisciplinaire conferentie heeft een wetenschappelijk luik en een publieksdeel. Het eerste deel gaat in op de historische en wetenschappelijke context van Goedaert, het

tweede op de inspiratie die mensen vandaag de dag uit zijn werk putten in hun omgang met de natuur.

Kom kennis opdoen en meediscussiëren met historici en natuurvorsers over het entomologisch werk van Goedaert, de Middelburgse kenniscontext waarin hij zich bewoog, de wereld van zijn lezers en critici en zijn navolgers. Naast een publiekslezing en een concert zijn er op zaterdag een filmmatinee en een etsworkshop.

Een passe-partout voor de conferentie kost € 40,- (studenten € 15,-) incl. publiekslezing, concert, filmmatinee en lunch.

Kijk voor meer informatie op www.vlinderstichting.nl/goedaert

Tekening Marjolein Varekamp, tekst Liesbeth van Agt.

Vlinderportret

De atalanta is altijd een trekvlinder geweest, net als de distelvlinder. Maar de laatste jaren zien we steeds meer atalanta's in het vroege voorjaar opduiken. Ze kunnen hier tegenwoordig dus ook overwinteren. De naam atalanta komt uit de Griekse mythologie: prinses Atalanta was beroemd om haar souplesse en kracht. Een toepasselijke naam voor een trekvlinder!

De gaffellibbel had in 2018 weer een piekjaar.

Gaffellibbel duikt drie jaar onder

Een van de zeldzame libellen die Nederland rijk is, is de gaffellibbel. Wie deze soort wil scoren, moet in juli afreizen naar Limburg en gaan zoeken langs de Roer of de Swalm. Dat kan bijvoorbeeld door een kano te huren en al speurend langs de oevers het riviertje af te zakken. Wie op deze manier gaat zoeken, zal de soort waarschijnlijk wel vinden. Toch leeft de gaffellibbel een grotendeels verborgen bestaan.

Christophe Brochard

Libellen leven als larve in het water. De meeste soorten brengen één of soms twee jaar onder water door. Ze voeden zich daar met kleine waterdiertjes. Libellenlarven zijn ware rovers: alles wat beweegt en kleiner is dan zichzelf wordt gezien als voedsel, ook hun eigen broertjes en zusjes. Grote larven verschalken zelfs wel eens een klein visje!

Onder water

De larven van de gaffellibbel hebben wel drie jaar nodig om zich te ontwikkelen. Al die tijd leven zij heel verborgen, ingegraven in de zandige bodem van de rivier. Het grappige is dat deze 3-jarige levenscyclus terug te zien is in de waarnemingen van de gaffellibbel in Nederland. De grootste populatie bevindt zich in de Roer. Hier worden jaarlijks enkele tientallen waarnemingen gedaan. Elke drie jaar is er echter een enorme

De larven van de gaffellibbel ontwikkelen zich drie jaar in het water.

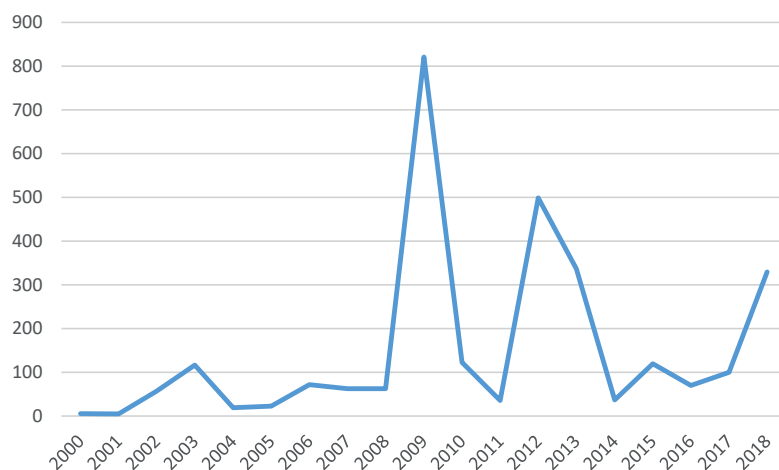
piek in het aantal waarnemingen. Ongeveer zo moet de ontwikkeling van deze populatie zijn gegaan: de eerste waarnemingen in het Roerdal werden gedaan in het jaar 2000. In dat jaar zijn er door ten minste één vrouwtje eieren afgezet in de Roer, wat heeft geleid tot succesvolle opgroei van de larven in de drie jaren daarna. In 2003 zijn deze larven uitgeslopen en hebben zich op hun beurt ook weer succesvol voortgeplant. En sindsdien is er elke drie jaar zo'n uitsluippiek. Het is trouwens ook goed mogelijk dat er in 1997 al eitjes zijn afgezet op deze locatie, maar dat het desbetreffende vrouwtje toen onopgemerkt is gebleven. Dit is zelfs waarschijnlijk, aangezien er in 2000 ten minste twee verschillende mannetjes zijn waargenomen en er dus op z'n minst drie individuen aanwezig waren (ook minstens één vrouwtje om eitjes af te zetten). Het ligt niet voor de hand dat dit allemaal zwervers waren.

Dommel

Het jaar 2009 was een enorm piekjaar voor de gaffellibel in de Roer: er werden er toen meer gezien dan ooit. Meestal gaat zo'n goed jaar gepaard met meer zwerfgedrag dan in andere jaren. Dat zullen we allemaal wel herkennen: naarmate je met meer volwassenen in één huis woont, is de motivatie om uit huis te gaan en ergens anders te gaan wonen groter. Je ondervindt nu eenmaal hinder van elkaar omdat je de ruimte en de aanwezige faciliteiten moet delen. Zo is het met libellen ook: ze concurreren onderling om voedsel en de beste partners en een deel van de individuen zoekt dan maar liever een ander plekje. Zo zijn in 2009 ook gaffellibellen bij de Dommel terechtgekomen. Dit heeft geleid tot succesvolle voortplanting en in 2012 zijn hier de eerste individuen waargenomen. Geheel volgens de verwachting werden ook in 2015 weer waarnemingen gedaan in dit riviertje. Het leuke is dat alleen vanwege die duidelijke 3-jarige cyclus dit verhaal zo goed te reconstrueren is: in 2009 zijn geen waarnemingen gedaan bij de Dommel, maar op basis van de waarnemingen in 2012 en 2015 (en het feit dat er in de tussenliggende jaren géén waarnemingen zijn), kan gereconstrueerd worden wat er is gebeurd.

Afvlakking

Naarmate de populaties langer bestaan, zal dit patroon in het aantal waarnemingen minder zichtbaar worden. Er is namelijk enige variatie mogelijk in de tijd dat de larven zich ontwikkelen. De meeste doen er drie jaar over om volwassen te worden, maar een enkeling kan het in twee jaar, of doet er juist vier jaar over. De ontwikkelingstijd hangt bijvoorbeeld ook samen met de temperatuur en het voedselaanbod. Naarmate de tijd verstrijkt zullen er dus steeds meer libellen uitsluipen in de tussenliggende jaren en zullen de driejaarlijkse pieken minder duidelijk naar voren komen. Maar voorlopig kunnen we de pieken nog voorspellen.

Het aantal gaffellibellen dat per jaar waargenomen wordt in het Roerdal laat duidelijk zien dat de soort een 3-jarige cyclus heeft.

Het jaar 2018

Zowel in de Roer als in de Dommel zou 2018 weer een piekjaar moeten zijn. Nu aan het eind van het seizoen kunnen we terugkijken en concluderen dat dat inderdaad weer het geval is geweest. Wel waren de aantallen in de Dommel dit jaar erg laag: er zijn slechts twee individuen waargenomen. Het zal nog even spannend blijven of de populatie op deze locatie standhoudt. Dat weten we pas in 2021, want de gaffellibel duikt hier voorlopig weer even onder!

Tekst: Gerdien
Bos-Groenendijk
De Vlinderstichting

Jaap Bouwman

De grootste populatie gaffellibellen bevindt zich in de Roer.

Kleine vuurvlinders met blauwe vlekjes

Sinds april 2012 loop ik monitoringsroutes voor dagvlinders in het duingebied van Klein-Valkenisse, op het voormalig eiland Walcheren in Zeeland. Dit gebied is globaal gelegen in de smalle duinstrook tussen Vlissingen en Zoutelande. In een voor publiek afgesloten deel van de duinen van 2.416 m² (een kwart hectare) worden jaarlijks negen duinvalleien gemaaid om dichtgroei tegen te gaan.

Tekst en foto's:
Arjen van Gilst
vrijwillige duinwachter
Staatsbosbeheer

Aanvankelijk was het hoofddoel om het voorkomen van de kleine parelmoervlinder vast te stellen. Na het achterblijven van waarnemingen van deze doelsoort is de aandacht verlegd naar de algemene kleine vuurvlinder. Deze soort vliegt in drie generaties, van medio april tot oktober. Daardoor is er gedurende het grootste deel van het seizoen wel wat te tellen. Het ene jaar is de eerste generatie het talrijkst, in andere jaren de derde generatie. Dit blauwtje heeft een verbond met de zuring-familie. In de duinvalleien groeit schapenzuring volop. Andere zuringsoorten komen er slechts sporadisch voor.

Stippen

In de loop van de tijd viel op dat individuen van de kleine vuurvlinder zeer plaatsgebonden waren. Om dat vast te kunnen stellen heb ik zo veel mogelijk exemplaren gefotografeerd. Het stippenpatroon op de bovenzijde van de voorvleugel bleek uniek voor ieder exemplaar, waardoor de verschillende individuen gevolgd konden worden. Op de foto's viel ook op dat sommige individuen blauwe stippen hadden op de bovenzijde van de achtervleugel. In de zakgids "Dagvlinders voor Nederland en Vlaanderen" van de Vlinderstichting is te lezen dat dit voorkomt bij sommige vrouwtjes. Deze kleurvorm met blauwe stippen wordt *caeruleopunctata* genoemd.

Tijdens het seizoen van 2017 had ik echter de indruk gekregen dat ook mannetjes van de kleine vuurvlinder blauwe vlekjes kunnen hebben. Voor de geslachtsbepaling bij deze soort kan je naast uiterlijke kenmerken ook afgaan op het gedrag, of een combinatie van de twee. Mannetjes zitten meestal op de uitkijk naar rivaliserende soortgenoten, terwijl vrouwtjes vaak over de grond scharrelen op zoek naar geschikte waardplanten. Bij een paringsdans is ook geslachtsbepaling mogelijk. Het vrouwtje gaat dan vleugelklapperend voorop, gevolgd door het mannetje. Het mannetje is doorgaans kleiner en heeft puntiger vleugels dan het vrouwtje. De oranje kleur op de voorvleugel van het vrouwtje is vaak helderder dan bij het mannetje. Van sommige exemplaren is het geslacht echter niet met zekerheid te bepalen, omdat er ook overlap is.

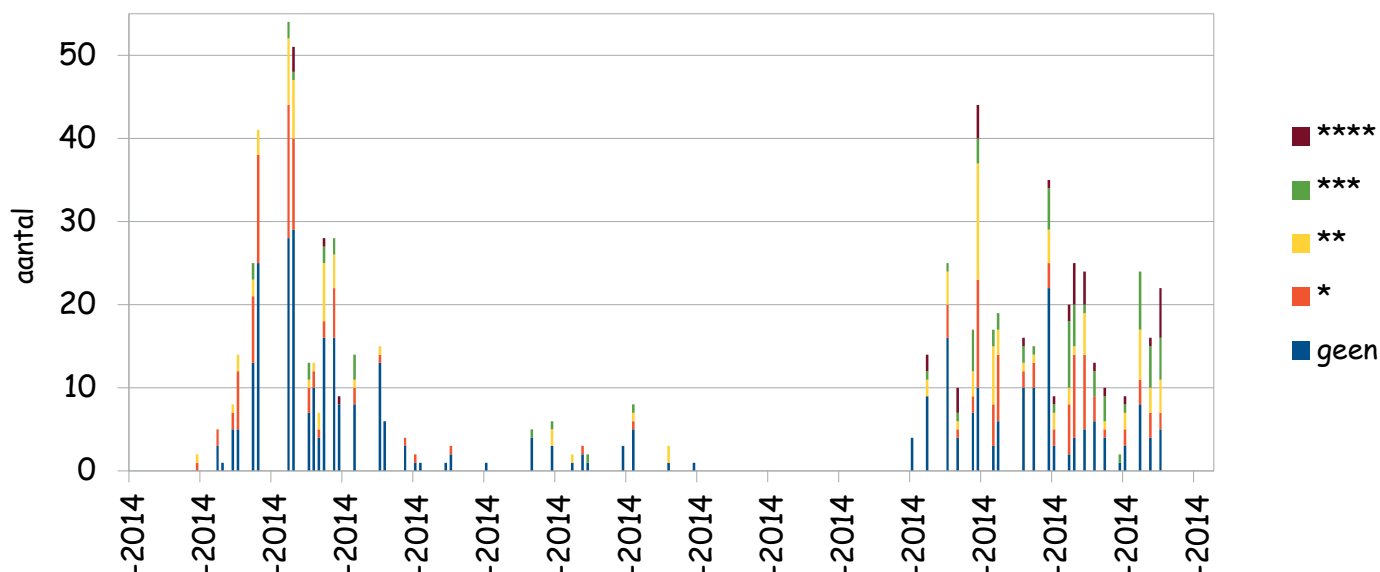
Mannetje klasse 2.

Mannetje klasse 3.

Mannetje klasse 4.

Aantallen waargenomen kleine vuurvinders 2014 in vijf 'vlekkenklassen'.

810 foto's

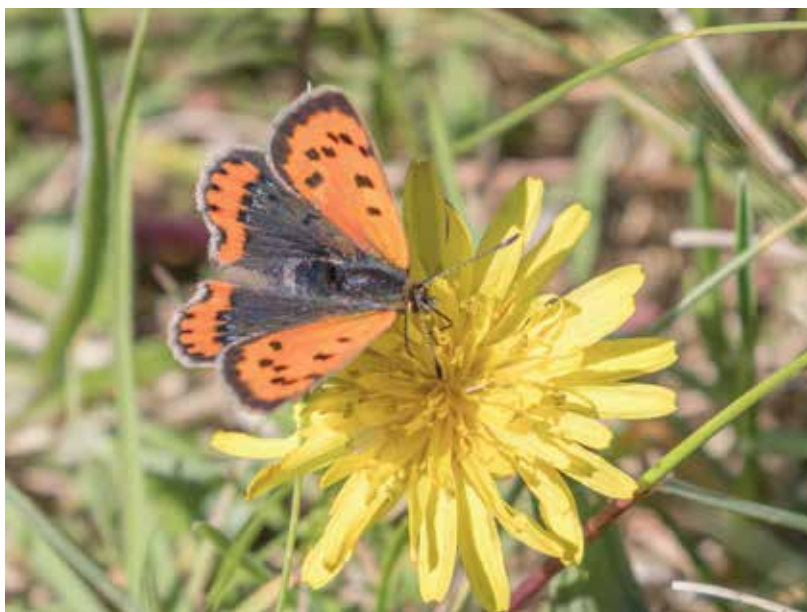
Tijdens de vliegtijd van de kleine vuurvinder in 2018 is het gebied enkele malen per week geteld, wat 1468 waarnemingen opleverde. Om beter zicht te krijgen op het voorkomen van deze kleurvorm met blauwe vlekjes, heb ik in het seizoen zo veel mogelijk exemplaren met geopende vleugels gefotografeerd: er werden er 810 vastgelegd. Op warme, zonnige dagen waren de vlinders vaak te vliegerig of zaten ze met gesloten vleugels stil. Bij halfbewolkt of bewolkt weer zaten de vlinders vaker met geopende vleugels. Wat aanvankelijk ongunstig vlinderweer leek, bleek geschikter voor het vastleggen van de caeruleo-punctata-vorm.'

In het veld viel soms direct op wanneer een exemplaar de blauwvlekkige kleurvorm had. Dit was het geval wanneer het individu meerdere blauwe stippen op de achtervleugel had. Bij deze waarnemingen werd dit vermeld in de detailregel bij de registratie in de OBS-map-applicatie. Bij nadere bestudering van de gefotografeerde exemplaren viel echter op dat de kleurvorm vaker voorkwam, soms minimaal met slechts enkele blauwe sporen op de achtervleugel. Om het voorkomen te kunnen categoriseren zijn vijf klassen onderscheiden: 1. Zonder blauwe vlekken; 2. * minimale blauwe sporen of één blauwe vlek; 3. ** twee blauwe vlekken; 4. *** drie blauwe vlekken; 5. **** vier of zelfs vijf blauwe vlekken.

In de seizoensgrafiek is het voorkomen van de vijf klassen weergegeven in de drie generaties. Bij de eerste generatiepiek ontbreken bij het grootste deel van de vlinders de blauwe vlekjes, al komt de caeruleo-punctata-vorm vrij veel voor. In de derde generatie werd de kleurvorm meestal bij meer dan 60% van de individuen geconstateerd.

Mannetjes versus vrouwtjes

Tijdens de eerste generatie waren er relatief meer mannetjes dan in de derde generatie. Aan het eind van het seizoen werden er duidelijk meer vrouwtjes dan mannetjes herkend. Meestal werd de caeruleo-punctata-vorm bij vrouwtjes gezien. Dit verklaart mogelijk het hoge percentage van de laatste generatie. Toch werd de kleurvorm ook bij mannetjes vastgesteld. Tijdens een paringsdans werd bijvoorbeeld een mannetje waargenomen met blauwe vlekjes, dat een vrouwtje achtervolgde zonder blauw. Of het voorkomen van de caeruleo-punctata-vorm aan de waardplant schapenzuring gekoppeld is, lijkt onduidelijk. Daarvoor zou dit onderzoek elders herhaald dienen te worden.

Vrouwtje klasse 4.

Zilveren maan. Bron: Bloeiende duinen. Foto: Tom Kruissink.

Bloeiende duinen: zicht op biodiversiteit

Hoewel overal wel helm en duindoorn groeit, zijn de duinen van de wadden, het vasteland en de zuidelijke delta zeer verschillend. Ook de fauna verschilt van regio tot regio en van gebied tot gebied. Van het Zwin in het zuiden via de Hollandse duinen tot de Waddeneilanden inclusief Rottumeroog ontmoeten we steeds een andere duinnatuur.

Tekst:
Chris van Swaay en
Michiel Wallis de
Vries
De Vlinderstichting
m.m.v. Rolf Roos
Natuurmedia

Fascinerend is het om te zien dat de duinflora (vooral die van vochtige duinen) zich zeer duidelijk herstelt na de ernstige verdroging door waterwinning in de vorige eeuw. Er zijn verrassend genoeg ook grote (positieve) gevolgen van de vele zandsuppleties voor de kust voor paddenstoelen van de witte duinen. Zeer grote en razendsnelle veranderingen zien we bij mossen en korstmossen (vooral door klimaatverandering). Bij de dieren van de duinen is er geen eenduidig beeld. Zo gaan veel slakkensoorten snel vooruit, net als de sprinkhanen; in beide gevallen speelt klimaatverandering een positieve rol. Bij nacht- en dagvlinders is er helaas geen eenduidig positief beeld.

Vlindertrends

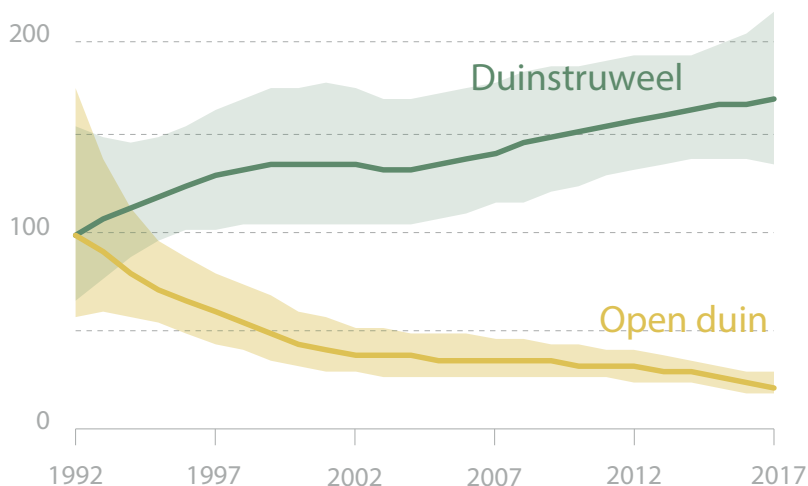
Hoe het met duinvlinders gaat, wordt inzichtelijk bij twee groepen van vlindersoorten: de 'echte' duinvlinders en de 'struweelvlinders'. De duinvlinders zijn soorten die we traditioneel kennen uit het open duin, zoals duinparelmoervlinder, kleine parelmoervlinder en kommavlinder. In de grafiek zijn voor de duinvlinders naast de genoemde ook de volgende soorten meegenomen: aardbeivlinder, bruin blauwtje, groentje, grote parelmoervlinder en heivlinder. De struweelvlinders houden juist van bomen en struiken, denk aan vlinders als bont zandoogje en koevinkje.

Vanaf begin jaren 90 is er een flinke daling van het aantal vlindersoorten van open duinen te zien. De achteruitgang is 80 procent! Heel anders is het de struweelvlinders vergaan: die laten een toename van 75 procent zien. En dat leidt tot een duidelijk andere duinvlinderfauna: in de open duingebieden verdwenen de duinvlinders, en in de gebieden waar struweel opkwam, kwamen struweelvlinders. In het oorspronkelijke duinlandschap waren open plekken voor kleine parelmoervlinders volop aanwezig. Maar met het vastleggen van de duinen met onder andere helm werden die plekken steeds schaarser. Recent heeft de kleine parelmoervlinder te lijden onder de stikstofdepositie, waardoor de resterende open plekken steeds sneller dichtgroeien.

Waar we nu veel algemene koevinkjes zien rondartelen zouden we liever een typische duinvlinder als de kleine parelmoervlinder zien. In de Zuid-Hollandse duinen, waar struweel toch al veel meer voorkomt, rukt na het koevinkje ook het oranje zandoogje op. Het opnieuw verschijnen van de keizersmantel past ook in dit beeld. Op de Wadden zijn de duinen van oudsher dynamischer en lijken de duinsoorten zich beter te handhaven, maar de grote parelmoervlinder laat er toch een sterke achteruitgang zien.

Klimaat en stikstof

Drijvende krachten achter dit verschijnsel zijn, behalve het lokale beheer, de klimaatopwarming en de stikstofdepositie vanuit landbouw, verkeer en industrie. Opwarming leidt ertoe dat zuidelijke soorten die vaak voorkomen in halfopen landschappen met struweel, zoals het bont zandoogje of gehakkelde aurelia, steeds verder naar het noorden kunnen oprukken. In

Talrijkheid van de vlindersoorten van open duinen en opgaande struwelen (1992-2017). De lijn geeft de gemiddelde trend, met een startwaarde van 100 procent in 1992. De gekleurde zone eromheen geeft de onzekerheid. Voor duinvlinders gaat het om acht soorten: duinparelmoervlinder, kleine parelmoervlinder en kommavvlinder, aardbeivlinder, bruin blauwtje, groentje, grote parelmoervlinder en heivlinder. De struweelsoorten in deze grafiek zijn bont zandoogje en koevinkje, boomblauwtje, citroenvlinder, eikenpage, groot dikkopje, groot koolwitje, klein geaderd witje en oranjepipje. Bron: NEM (De Vlinderstichting, CBS).

de duinen vinden ze een prachtig landschap met veel bosjes, en met een heerlijk warm microklimaat. Tegelijkertijd leidt de stikstofdepositie tot een steeds sneller dichtgroeien van het open duinlandschap. Kaal zand wordt steeds sneller vastgelegd door mossen en kostmosses, gevolgd door gras en uiteindelijk de eerste struiken. Duidelijk is dat alle pogingen om met begrazing en extra verstuing bos en struweel terug te dringen zich nog niet 'vertalen' in landelijke winst voor duinvlinders.

Bloeiende duinen: méér dan een boek

Meer dan twee jaar is er gewerkt aan de 21ste-eeuwse opvolger van Blon-de duinen van Jac. P. Thijsse uit 1911. Initiatiefnemer Rolf Roos (van o.a. de boekenreeks 'Duinen en mensen') startte samen met fotograaf en webbouwer Ronald van Wijk een wervende website (www.bloeiendeduinen.nl) om mede-auteurs, partners en fotografen uit te nodigen. Met succes: ook De Vlinderstichting werkte mee aan dit boek, dat een liefdevolle lofzang op het kustlandschap is geworden. Chris van Swaay en Michiel Wallis de Vries maakten vele portretten van duinvlinders en schetsten een helder beeld, met welke soorten het goed gaat en waar de schoen wringt. Het eindproduct is een wervend overzichtswerk over de duinen met 50 onlinewandelingen die zowel op het internet zijn te zien als mobiel zijn te gebruiken. Kenmerkende duinbloemen (de top 100) en bijzondere fauna (vlinders, bijen, sprinkhanen, slakken) staan centraal. Van alle duingebieden langs de kust wordt het specifieke karakter beschreven en in beeld gebracht.

Bloeiende duinen (240 p., groot formaat, gebonden) kost tot en met 1 maart 2019 € 25,- i.p.v. € 39,50 incl. verzendkosten, via www.bloeiendeduinen.nl. Ook op de Landelijke Dag van De Vlinderstichting betaalt u € 25.

Realisatie door Uitgeverij Natuurmedia m.m.v. FLORON, Prins Bernhard Cultuurfonds, waterleidingbedrijven, De Vlinderstichting, e.v.a. Info: info@duinenenmensen.nl

Vlinderparadijs in de Limousin

Ruim vijftig soorten vlinders in je tuin, wie kan dat zeggen? Het gaat op voor een 1,6 ha terrein bij mijn vakantieboerderij in de Limousin, Frankrijk. Een grote 'tuin' dus, gelegen in een streek met een nog intact kleinschalig extensief cultuurlandschap. Dit artikel biedt een inkijkje in een gebied dat zich kenmerkt als 'toen was natuur nog heel gewoon'. Hier wél volop insecten, maar ook een hoge dichtheid aan andere soorten die in Nederland zeldzaam zijn.

Tekst en foto's: Robbert Snep

Toen ik in 2005 met Michiel Wallis de Vries samenwerkte in het kader van mijn promotieonderzoek naar natuur op bedrijventerreinen waren dagvlinders voor mij nog een slecht bekende soortgroep. Vanaf 2013 begon ik de dagvlinders op mijn Franse terrein gelegen in Regionaal Park Plateaux de Millevaches te fotograferen. Daar in het veld ontstond de fascinatie en ontdekte ik het interessante gedrag van de vele soorten. Na plaatselijke consultatie van Michiel en een lokale Franse vlinderexpert zag ik in dat de specifieke kenmerken van mijn terrein voor een aantal bijzondere soorten het verschil maken. Dat terrein bestaat uit drie delen: om de boerderij fruitboomgaard en struweel; droog grasland geflankeerd met ruigte en houtwallen; moeraszone waar een beekje door stroomt. Dagvlinders vormen inmiddels een belangrijke doelgroep bij mijn inrichting en beheer van het terrein.

Fruitboomgaard

Rondom de eeuwenoude boerderij staan een aantal appel- en perenbomen en oude struwelen. In 2013 fotografeerde ik een onopvallend vlindertje op een braam. Het bleek te gaan om een pruimenpage, een soort die niet eerder in het departement Creuse was waargenomen, en elders in de Limousin slechts op twee andere locaties. Uit de literatuur bleek dat deze soort vooral houdt van oude, zonbeschenen sleedoornstruwelen. Het was me al opgevallen dat er

dikke sleedoorns stonden (stamdoorsnede ruim 25 cm), en dit jaar ben ik begonnen dit struweel te revitaliseren door de hazelaars die de sleedoorns overwoerden stapsgewijs te snoeien. Andere interessante soorten die direct rondom het huis worden gezien (onder meer op buddleja): bosrand-, kleine en grote parelmoervlinder, keizersmantel, kleine en blauwe ijsvogelvlinder, rouwmantel, witbandzandoog, rotsvlinder en tijgerblauwtje.

Droog grasland & ruigte

In 2005 waren de droge delen van het beekdal nog louter koeienweide omzoomd door smalle houtwallen en oude eiken. Tegenwoordig is er door gebrek aan beweiding een brede zoom-mantelvegetatie ontstaan, met braamstruwelen, grote brandnetelruigten en spontane opslag van jong bos. Sinds enkele jaren probeer ik middels gefaseerd hooilandbeheer een deel als bloemrijk grasland te behouden. Het resultaat is een rijke schakering van schralere en ruigere milieus, waar soorten te vinden zijn als kaasjeskruid-dikkopje, groot dikkopje, boswitje, groot geaderd witje, oranje luzernevlinder, bruine vuurvlinder, bruine en gewone eikenpage, groentje, klaverblauwtje, braamparelmoervlinder, dambordje en argusvlinder.

Beek en moeras

Het grootste deel van het beekdal is begroeid met moerasspirea. Hier gedijt de purperstreepparelmoer-

Situatie in 2005 (links) en 2018 (rechts).

vlinder die deze plant als waardplant heeft. Ook het bont dikkopje is er te vinden, evenals de spaanse vlag. Op de overgang tussen nat en droog staat volop kale jonker, akker- en wollige distel, waarop in de zomer tientallen vlinders tegelijk te zien zijn. Een klein deel van het beekdal wordt als hooiland beheerd. De woudparelmoervlinder komt hier af op de aanwezige kleine valeriaan, en op de open grond wordt de aardbeivlinder waargenomen. Hoog tussen de wilgen langs de beek vliegt het vrouwtje van de grote weerschijnvlinder om haar eitjes af te zetten.

Limousin als inspiratiebron

Sinds 2013 heb ik tot nu toe 52 dagvlindersoorten geteld, en dat tijdens slechts enkele weken bezoek per jaar. Dit jaar in drie weken zomervakantie zo'n 29 soorten, waarvan 4 voor het eerst waargenomen op het terrein. Het daadwerkelijke aantal aanwezige dagvlinders komt dus waarschijnlijk nog hoger uit. Het laat zich raden: ik geniet met volle teugen van dit vlinderparadijs. Ik neem de inspiratie en inzichten uit de Limousin mee om hier in Nederland met gemeenten en andere beheerders het gesprek aan te gaan over

Pruimenpage in de tuin: eerste exemplaar in de Creuse.

vlindervriendelijker beheer. Ik kan daarbij in ieder geval laten zien dat kleinschaligheid en afwisseling van verschillende habitattypen veel soorten opleveren.

Literatuur

Delmas S, P Deschamps, JM Sibert, L Chabrol, R Rougerie 2000.
Guide écologique des Papillons du Limousin, Lépidoptères
Rhopalocères.

49 van de 52 dagvlindersoorten die in de tuin gezien zijn.

Nachtvlinders: we zien z

Nachtvlinders zijn een prettige groep nachtdieren die speciale aandacht verdienen. Dat kan door een mooie tuin met beplanting te (laten) ontwerpen. Zo mooi, zodat de eigenaren de tuin intact laten en niet weer alles omgooien. Want zoals zoveel dieren houden nachtvlinders ervan om met rust te worden gelaten. Rust als ze als rups van blaadjes eten, rust als ze als pop onder de grond of aan een tak verblijven en rust als ze als vlinder op zoek gaan naar nectar of een partner.

Tekst: Hoe ontwerp je een mooie tuin? Volgens Piet Oudolf, een bekende tuinontwerper, moet je de natuur niet willen kopiëren, maar je erdoor laten inspireren. Hij gebruikt een structuurgevende laag en een dynamische plantenlaag in zijn tuinontwerpen.

Structuur

De **structuurgevende laag** dient om rust en overzicht in de tuin te krijgen, door de seizoenen heen. Deze structuurlaag is belangrijk als je wildere planten wilt toepassen, die zelf weinig structuur geven. Structuur zorgt ervoor dat het geheel overzichtelijk blijft. De structuurlaag bestaat uit hagen, knipvormen, paden en contouren van borders. Zelf vind ik dat bomen hier ook bij horen, mits ze in de winter ook het aanzien waard zijn (een mooie takkenstructuur, of wintergroen). Vlinders gebruiken deze structuurlaag om zich

te oriënteren: ze vliegen erlangs op zoek naar nectar en plaatsen om eitjes af te zetten.

Dynamiek

De structuurlaag staat in contrast met de **dynamische plantenlaag**, die sterke seizoensveranderingen laat zien; opkomend jong blad, gevolgd door groei en bloei, waarna eventuele zaaddozen en bruintinten hun opwachting maken, die aan het eind van de winter vaak ter aarde 'storten'. U vindt die laatste fase wellicht niet zo mooi, en krijgt de neiging om de bruine takjes en blaadjes op te ruimen. Maar voor vlinders heeft de dynamische plantenlaag ook in de winter een belangrijke betekenis. Ze verschuilen zich als rups tussen het dorre blad. Ook zijn er nachtvlinders die zich verpoppen onder de grond of in de strooisellaag van afgefallen blad. Het is dan ook van belang dat er

Tuin met structuurgevende laag en dynamische plantenlaag.

e niet, maar ze zijn er wel

zo'n strooisellaag aanwezig is en dat deze met rust gelaten wordt.

Voor de soorten die ondergronds als pop of rups overwinteren geeft een laag blad en/of stengels een extra isolatielaag aan de aarde. En dat is wel zo prettig in de winter. Het is dus best belangrijk om deze 'dode' plantenlaag in de winter intact te laten en pas in het voorjaar op te ruimen.

Nectar- en waardplanten

Als je een strakke en heldere structuurgevende laag toepast, blijft je ontwerp overeind, ook als je veel kruidachtige planten toepast. Die structuurlaag is daarmee zowel voor mens als nachtvlinder zinnig. Ten tweede is het zinnig om zowel voor de structuurgevende laag als de dynamische plantenlaag planten te gebruiken waar nachtvlinders en hun rupsen van kunnen eten. Dus nectar voor de vlinders en bloemknoppen en blad voor de rupsen. In de lijst hieronder staan nectar- en waardplanten aangegeven voor nachtvlinders. De grootste groep waardplanten zijn echter de grassen. Een bloemenweide die gefaseerd gemaaid wordt, is dan ook een geweldige kraamkamer voor nachtvlinders. Diverse grassoorten, aangevuld met *Galium verum*, *Origanum*, *Lotus corniculatus* en *Trifolium pratense*, maken een prima bloemenwei. Met deze aanpak – een structuurlaag en dynamische plantenlaag opgebouwd uit planten die aantrekkelijk zijn voor nachtvlinders – krijgt u een aantrekkelijke tuin voor uzelf en de nachtvlinders.

Snoeimethode voor de hulst om toch enkele bloemen te krijgen: het ene jaar de ene zijde snoeien, het andere jaar de andere zijde; genoeg ruimte voor een haag is daarbij essentieel. Bloemen zijn nodig voor de nectar, maar ook als voedsel voor de rupsen die veelal de bloem(knoppen) eten. Van de andere drie haagsoorten eten de rupsen voornamelijk het blad. Gewoon snoeien is dan minder een probleem. Eventueel wel het snoeisel een dag laten liggen om rupsen de kans te geven weer in de plant te kruipen als u ze er per ongeluk uit heeft geknipt. De snoeimethode voor de hulst geeft ook bij deze hagen natuurlijk wel meer bloemen en dus nectar voor de nachtvlinders.

In de twee tabellen staan voorbeelden van planten voor de structuur- en dynamische plantenlaag. Al deze planten zijn nectar- én waardplant voor nachtvlinders.

STRUCTUURGEVENDE LAAG		Opmerkingen
Bomen:		
<i>Malus</i>	appelboom	
<i>Salix caprea</i>	knotwilg	ieder jaar helft van de takken knotten
<i>Corylus avellana</i>	hazelaar	
<i>Crataegus monogyna</i>	meidoorn	
<i>Prunus avium</i>	kersenboom	
<i>Prunus domestica</i>	pruimenboom	
<i>Prunus spinosa</i>	sleedoorn	rupsen eten het blad, kan ook als haag
<i>Prunus cerasifera</i>	sierpruim	met eetbare pruimen en donkerrood blad
Haag:		
<i>Crataegus monogyna</i>	meidoorn	rupsen eten het blad
<i>Ilex japonica</i>	hulst	wintergroen en dus beste winterstructuur, rupsen eten de bloemknoppen en de bloemen
<i>Ligustrum</i>	liguster	halfwintergroen, rupsen eten het blad
Begroeide schutting:		
<i>Hedera helix</i>	klimop	rupsen eten de bloem(knoppen) en het blad
<i>Pyracantha</i>	vuurdoorn	

Zwartstipvlinder op klimop.

DYNAMISCHE PLANTENLAAG		Opmerkingen
Klimmers		
<i>Lonicera periclymenum</i> Belgica	kamperfoelie	(rozerood-crème) of Cream Cloud (geel-crème)
<i>Rubus</i>	braam	
Struiken		
<i>Buddleja</i>	vlinderstruik	
<i>Euyonymus europaeus</i>	kardinaalsmuts	
<i>Fuchsia</i>	bellenplant	
<i>Hedera helix arborescens</i>	klimop	volwassen bloeiende fase; als heester te koop, maar ontstaat ook na jarenlang een klimop te knippen
<i>Ribes rubrum</i>	rode bes	
<i>Salix repens</i>	kruipwilg	
Vaste planten		
<i>Digitalis</i>	vingerhoedskruid	
<i>Galium verum</i>	geel walstro	deze 'slappe' plant werkt zich graag door grassen omhoog in een bloemenweide, maar ook door Carex
<i>Iris pseudacorus</i>	gele lis	
<i>Lamium</i>	bonte dovenetel	
<i>Lotus corniculatus</i>	gewone rolklaver	
<i>Monarda</i>	bergamotplant	
<i>Origanum</i>	majoraan	
<i>Solidago</i>	guldenroede	
<i>Trifolium pratense</i>	rode klaver	
<i>Urtica dioica</i>	brandnetel	goede waardplant voor dag- en nachtvlinders
<i>Verbascum</i>	toorts	

Elke editie van *Vlinders* vertellen onze projectleiders u wat zij over vlinders en libellen gelezen (en geschreven) hebben in wetenschappelijke literatuur.

Tekst:
Chris van Swaay
De Vlinderstichting

Natura 2000 werkt

Hoe goed helpen Natura 2000-gebieden onze vlinders te beschermen? Om dat te onderzoeken is gebruik gemaakt van het Duitse dagvlindermonitoringproject. Ze vonden daar dat de soortenrijkdom het hoogst is in Natura 2000-gebieden, terwijl deze daarbuiten afneemt naarmate de afstand tot Natura 2000-gebieden groter wordt. Bovendien is er in 11 jaar een afname van 10% van het aantal soorten op de Duitse routes, zowel binnen als buiten de Natura 2000-gebieden. Dit onderzoek laat het belang van die gebieden zien: ze herbergen veel soorten dagvlinders. Maar de negatieve trend van het soortenaantal in Duitsland wordt niet gecompenseerd door het Natura 2000-netwerk, wellicht omdat het beheer in die gebieden vaak op andere organismen dan vlinders gericht is.

Rada et al. (2018): *Protected areas do not mitigate biodiversity declines: A case study on butterflies. Diversity and Distributions* 2018: 1–8. DOI: 10.1111/ddi.12854

Soorten en stikstof

We weten dat de achteruitgang van veel vlinders mede veroorzaakt wordt door de toegenomen stikstofdepositie, maar hoe werkt dat nu precies op soortniveau? Wat is het effect van bemesting van de waardplanten op de vlinders die uit de rupsen komen die daarvan gegeten hebben? Om dit te testen is in kweekexperimenten gekeken hoe vier dag-

Hooibeestje.

Lieveleving.

vlinders (hooibeestje, kleine vuurvlinder, bruine vuurvlinder en bont zandoogje) en twee nachtvinders (stro-uiltje en lieveling) reageren op bemesting zoals gebruikelijk in de gangbare landbouw (voor de liefhebbers: 150 en 300 kg N ha⁻¹ year⁻¹, behalve voor de bruine vuurvlinder waar het 30 en 90 kg N ha⁻¹ year⁻¹ was).

Bemesting leidde tot een hogere concentratie van stikstof in de bladeren, en verlaagde de overleving van de rupsen bij alle zes soorten met minstens een derde. Als dit jaar op jaar gebeurt, leidt dit onherroepelijk tot een daling van de populatiegrootte en uiteindelijk het verdwijnen van populaties. Dit onderzoek laat zien dat de huidige bemesting hoger is dan deze zes gewone vlinders kunnen verdragen voor een duurzaam voortbestaan op bemeste landbouwgrond.

Kurze, S.; Heinken, T. & Fartmann, T. (2018): *Nitrogen enrichment in host plants increases the mortality of common Lepidoptera species. Oecologia*, [1-11] DOI: 10.1007/s00442-018-4266-4

Joost Uittenboogaard

Ab Baas

Kleine populaties

Kleine en geïsoleerde populaties worden soms wel omschreven als 'levende doden': de vlinders zijn er nog, maar er hoeft maar één keer iets mis te gaan (en dat gaat een keer gebeuren, een nat voorjaar of een droge zomer) en ze zijn weg. Dit artikel laat zien dat het beschermen van dit soort populaties wel degelijk belangrijk is. Bij een kleine en afgelegen populatie gentiaanblauwtjes in Polen is gekeken naar de populatie- en genetische parameters voor overleving. De genetische diversiteit van de populatie was erg laag. De meest beperkende factor was het aanbod aan klokjesgentianen. Maar doordat de vlinders relatief oud worden, hun vliegtijd vrij kort is, en mannetjes en vrouwtjes vrijwel tegelijk uit de poppen in de mierennesten komen, is er toch een redelijke kans op willekeurige ontmoetingen tussen mannetjes en vrouwtjes. Daarmee was de overlevingskans van deze populatie toch groter dan eerst gedacht, en dit soort populaties zou wel eens belangrijk kunnen zijn als bronpopulatie na toekomstige verbeteringen aan het leefgebied.

Nowicki, P.; Deoniziak, K.; Dziekanska, I.; Kostro-Ambroziak, A.; Plazio, E.; Rutkowski, R. & Sielezniew, M. (2018): *What keeps 'living dead' alive: demography of a small and isolated population of Maculinea (= Phengaris) alcon. Journal of Insect Conservation*, 1-10

Gentiaanblauwtje.

Chris van Swaay

Landelijke Dag: de nieuwe Rode Lijst Dagvlinders

Op zaterdag 2 maart is het weer tijd voor de jaarlijkse Landelijke Dag van De Vlinderstichting. Dé ontmoetingsdag voor donateurs, werkgroepen, beheerders, beleidsmakers en alle anderen die van vlinders houden.

Vorig jaar was directeur Titia Wolterbeek geveld door griep; gelukkig was er een prima vervanger: 'jonge hond' Jurriën van Deijk. Dit jaar is ze er vást weer bij, want we hebben een programma opgesteld rond een belangrijk thema: de nieuwe Rode Lijst Dagvlinders. In 2009 is voor het laatste een Rode Lijst Dagvlinders uitgebracht. Daarom is het goed dat er een nieuwe Rode Lijst Dagvlinders is opgesteld. Tijdens de Landelijke Dag wordt de nieuwe lijst gepresenteerd en natuurlijk gaat een aantal lezingen erover. Het thema staat in ieder geval garant voor presentaties met vele mooie vlinderplaatjes!

En verder

Naast het lezingenprogramma is er een uitgebreide informatiemarkt waar uiteenlopende zaken te bekijken en te koop zijn. Uiteraard staan er ook weer enkele films van Annette van Berkel op het programma.

Aanmelden

De Landelijke Dag vindt ook dit jaar weer plaats in de Junushoff in Wageningen van 10.00 uur - 16.00 uur. Inschrijven kost € 9,50 inclusief koffie en thee; voor een lunch betaalt u € 7,50 extra. U kunt zich aanmelden via onze website of – als u geen internet hebt – met de antwoordkaart in dit blad.

PROGRAMMA LANDELIJKE DAG 2 MAART 2019

09.30 uur	ONTVANGST MET KOFFIE EN THEE	
10.00 uur	Openingsfilm	Annette van Berkel
10.05 uur	Welkom	Titia Wolterbeek
10.15 uur	De totstandkoming van de nieuwe Rode Lijst Dagvlinders	Chris van Swaay
10.35 uur	Presentatie van de Rode Lijst	Johan Osinga & Titia Wolterbeek
10.55 uur	Biodiversiteit: samen werken aan herstel	Louise Vet
11.15 uur	KOFFIEPAUZE	
11.45 uur	Meetnet nachtvlinders: de boer op	Jurriën van Deijk
12.00 uur	Kleurkeur: onderweg naar meer kleur	Albert Vliegenhart
12.15 uur	Bloeiende duinen – lezing en boekpresentatie	Rolf Roos
12.30 uur	LUNCHPAUZE	
14.00 uur	Film Vlinders	Annette van Berkel
14.10 uur	Slotakkoord Blues in de Marshes	Irma Wynhoff
14.30 uur	Beheerder van het jaar	Titia Wolterbeek
14.40 uur	THEEPAUZE	
15.10 uur	Film Libellen	René Manger
15.15 uur	Vijf jaar Rode Lijst Libellen	Roy van Grunsven
15.35 uur	Toekomstmuziek	Kars Veling
15.55 uur	Sluiting	Titia Wolterbeek
16.00 uur	BORREL	

Meer informatie en aanmelden op www.vlinderstichting.nl/landelijke-dag

Giften

De Vlinderstichting is blij met al haar donateurs. Sommigen sturen ons af en toe wat extra's. Daarmee kunnen wij dan ook weer wat extra's doen voor de vlinders en libellen. Van 'donateur voor het leven' P.A. van V. ontvingen wij net als vorig jaar een extra gift van € 1.000. Van mevrouw I. de G.-B. kregen wij een bijdrage van € 200 uit de verkoop van bloemen uit haar volkstuin. H.R. en T.B. schonken ons € 1.000 om een CITO Event (beheer door vrijwilligers) te organiseren. En de heer P. van G. maakte maar liefst € 5.000 naar ons over, uit het pensioenfonds van zijn overleden vader. Allemaal hartelijk dank!

Fiscus

Wist u dat u (middel)grote bedragen fiscaal voordelig kunt schenken? Dat kan door vijf jaar lang een vast bedrag aan De Vlinderstichting te schenken. U kunt uw gift vervolgens aftrekken voor de inkomstenbelasting.

Wilt u een periodieke schenking doen, dan kunt u een machtigingsformulier downloaden op www.vlinderstichting.nl/help-mee/schenken/schenken-met-belastingvoordeel. Ook eenmalige giften kunt u aftrekken voor de belasting, mits u aan het drempelbedrag komt van 1% van uw belastbaar inkomen.

Nalaten

U kunt De Vlinderstichting ook steunen door ons te benoemen als erfgenaam of door een legaat. Dat moet wel via de notaris worden vastgelegd. Ook over erfstellingen en legaten hoeft De Vlinderstichting geen belasting te betalen. Een prettig idee! Voor meer informatie kunt u bellen of mailen met Liesbeth van Agt, 0317-46 73 53 of liesbeth.vanagt@vlinderstichting.nl. Zij stuurt u ook graag de brochure 'Als een koninginpage ... uw testamentaire schenking aan De Vlinderstichting' toe.

ANBI

De Vlinderstichting is erkend als ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling), dus wij hoeven over de ontvangen giften geen belasting af te dragen.

<advertentie>

GROENE HISTORIE GROENE TOEKOMST

Help de Nederlandse Tuinenstichting bij het beschermen van groen erfgoed, bijzondere parken en tuinen. Je ontvangt als dank onze Open Tuinengids, ons Tuinjournaal en je kunt mee met excursies naar bijzondere tuinen en groen erfgoed.

Kijk op www.tuinenstichting.nl voor meer informatie over ons werk en hoe je ons kunt steunen.

Van icarusblauwtje tot testament

Naar aanleiding van onze bijsluiter bij het novembernummer hebben diverse donateurs ons laten weten dat zij De Vlinderstichting hebben opgenomen in hun testament. Zoals Marie Christine: "Alweer jaren geleden zag ik tijdens het uitlaten van de honden een klein blauw vlindertje. Dat vlindertje heeft mij meteen gegrepen. Ik wist dat ik het in mijn jonge jaren vaker gezien had, een soort aha-beleving dus. Het heeft mij toen nog veel moeite gekost om te achterhalen hoe dat vlindertje dan heette. Sindsdien ben ik zogezegd verslingerd aan vlinders en gaat het een stuk beter met het op naam brengen. Daardoor realiseer ik mij ook beter dat ik soorten als landkaartje en argusvlinder vroeger veel vaker zag dan tegenwoordig. Voor mij meer dan voldoende redenen om De Vlinderstichting tot erfgenaam te benoemen."

Korting op tentoonstelling Marjolein Bastin

Marjolein Bastin is al sinds jaar en dag lid van het Comité van Aanbeveling van De Vlinderstichting en zij steunt onze stichting dan ook van harte. Ter gelegenheid van haar jubileumjaar (1943) organiseert het Noord-Veluws Museum een grote tentoonstelling van haar originele aquarellen.

Marjolein Bastin wordt haar hele leven al gegrepen door de schoonheid van de natuur. Zij brengt met haar schitterende tekeningen al meer dan veertig jaar de natuur dicht bij de mensen, onder andere via haar vaste rubriek in het weekblad Libelle.

Hoewel Bastins werk internationaal bekend is geworden, zijn de originele aquarellen zelden te zien. Het Noord-Veluws Museum biedt dit najaar de unieke gelegenheid om ruim 120 originele werken van dichtbij te bewonderen. In de tentoonstelling is veel nieuw werk van haar hand te zien. Behalve tekeningen zijn ook authentieke spulletjes van de kunstenares te zien, zoals een vogelnestje met eitjes, haar tekenmaterialen en oude (natuur)boekjes van Jac. P. Thijsse.

ALS DONATEUR VAN DE VLINDERSTICHTING BETAALT U GEEN € 9,-, MAAR € 6,50 ENTREE TEGEN INLEVERING VAN DE BON OP WWW.VLINDERSTICHTING.NL/MARJOLEIN-BASTIN.

De tentoonstelling is t/m 17 maart 2019 in het Noord-Veluws Museum (www.noord-veluws-museum.nl), Winckelweg 17a 8071 DN Nunspeet. Het museum is geopend van dinsdag tot en met zaterdag van 10.00 tot 17.00 uur en op zondag van 13.00 tot 17.00 uur.

Vlindernamen aangepast

Taxonomie is de wetenschap die de naamgeving van planten en dieren onderzoekt. Er zijn standaardprocedures en methoden om tot de juiste wetenschappelijke naam te komen. Het is belangrijk dat over de hele wereld dezelfde namen worden gebruikt, om misverstanden te voorkomen. Onlangs is er een nieuwe Europese namenlijst verschenen en ook van enkele Nederlandse vlindersoorten is de wetenschappelijke naam veranderd. Van de meer dan honderd soorten dagvlinders die in ons land zijn gezien zijn er maar zes waarvan de wetenschappelijke naam wordt aangepast. Dat kan diverse redenen hebben. Nieuwe inzichten betekenen soms dat soorten in een ander geslacht worden ondergebracht en soms worden ook oudere namen ontdekt die dan moeten worden gebruikt. Dit heeft gelukkig geen gevolgen voor de Nederlandse namen: die blijven hetzelfde.

Voor de Nederlandse naamgeving is er geen wetenschappelijke standaardmethode. Deze namen zijn 'vanzelf' ontstaan of zijn, door mensen met verstand van zaken, voorgesteld. Onze huidige Nederlandse namen zijn in 1999 vastgesteld, toen er een nieuwe veldgids verscheen van alle Europese soorten. Daarbij waren er nog heel wat die geen Nederlandse naam hadden en een commissie heeft daar toen, na rijp beraad, de namen voor vastgesteld. Deze namen hebben geen juridische status, maar gelukkig worden ze wel algemeen geaccepteerd en gebruikt.

Nieuwe rubriek

Marjolein Varekamp is illustratrice en kinderboekenschrijfster. Haar werk is te bewonderen in een nieuwe rubriek in Vlinders: Vlinderportret. Het eerste portret, van de atalanta, bent u misschien al tegengekomen op pagina 15. Wilt u meer werk van Marjolein zien? Kijk op

www.marjoleinvarekamp.com. Wij hopen op een langdurige samenwerking!

Deltaplan biodiversiteit

In januari is het Deltaplan Biodiversiteit gepresenteerd: een brede maatschappelijke beweging met een unieke aanpak voor natuurherstel in Nederland. De deelnemende kennisinstituten, landbouwvertegenwoordigers, bedrijven, natuur- en milieuorganisaties (waaronder De Vlinderstichting) en een bank laten zien dat we door betere samenwerking en het stimuleren en waarderen van grondgebruikers vanuit een

gedeelde stip op de horizon het verschil kunnen maken voor een rijkere natuur. Een 'rijker' Nederland is het gezamenlijke droombeeld. Dat is waar de partijen die nu het Deltaplan ondertekenen voor staan en hun verantwoordelijkheid in willen nemen. Tegelijkertijd roepen ze andere partijen op om mee te doen en samen ervoor te zorgen dat Nederland weer een land is waar de biodiversiteit floreert.

Voorleesboek

De vrolijke rups voelt dat ze het IN zich heeft; dat ze net als het vogeltje ook kan vliegen. Volgens het vogeltje is dat grote onzin. Rupsen kunnen niet vliegen. Hij vindt de rups bovendien een raar beest met veel te veel poten. Maar wanneer de rups in een vlinder is veranderd en kan vliegen, wordt het vogeltje jaloers.

Alexander Jansen (1936) schreef De vrolijke rups voor zijn kleinkinderen. Hij maakte er ook tekeningetjes bij. Het verhaal en de illustraties zijn nu uitgegeven als boek. Een boek om heel vaak voor te lezen.

De vrolijke rups is voor € 12,50 te koop via www.devrolijkekups.nl. Met uw aankoop steunt u De Vlinderstichting.

(Web)winkel

Koop vlinderproducten in onze webwinkel

In samenwerking met onze partner Vivara bieden wij u veel producten aan op onze webwinkel. Een deel van de opbrengst is voor De Vlinderstichting! U kunt ze bestellen op www.vlinderstichting.nl/vlinderwinkel.

Vlinderparaplu

Voor elke vlinderliefhebber is deze paraplu een aanwinst. Hij is voorzien van mooie afbeeldingen van acht verschillende vlinders: citroenvlinder, dagpauwoog, boomblauwtje, atalanta, groot koolwitje, koninginnenpage, oranjetipje en kleine vos.
Prijs: € 9,99

Klikostickers

Personaliseer je kliko's met onze fleurige klikostickers. Zo vind je ze gemakkelijk terug tussen al die anonieme exemplaren! Ze zijn er in verschillende formaten en designs. De sets zijn te koop vanaf € 6,95 tot € 30,-

Een tuin voor bijen & vlinders

In dit boek laat onze projectleider Albert Vliegthart zien hoe je deze bedreigde diersoorten een handje kunt helpen. Wat kunnen wij doen voor behoud van de bijen? En hoe kun je iets doen voor vlinders? Dit inspirerende boek laat zien hoe je heel eenvoudig een steentje kunt bijdragen aan het herstel van hun leefgebieden. Met informatie over nuttige dieren, goede plantcombinaties en eenvoudige maatregelen om vlinders, bijen en andere insecten naar je tuin, patio of balkon te lokken.

Prijs: € 22,-

Donateursprijs: € 19,50

Tijdens de Landelijke Dag is het boek te koop voor € 15,-.

Handboek voor bijenfans

De bij is een absolute kampioen! Door zijn bijzondere samenwerking met de bloemen vormt de bij een onmisbare schakel in al wat leeft. Dit boek neemt je mee in de fascinerende wereld van de bij. Lees het en word ook bijenfan!
Prijs: € 24,95

Verrekijkers

Pentax Papilio II

Bij het kijken naar vlinders en libellen is het reuzehandig om een verrekijkertje bij de hand te hebben. Deze kijkers kunt u scherpstellen tot 50 cm.

6,5 x 21

Prijs: € 179,-

Donateursprijs: € 159,-

8,5 x 21

Prijs: € 199,-

Donateursprijs: € 179,-

Vlindertas

Deze 100% katoenen tas is voorzien van schouderbanden en bedrukt met tekeningen van vele populaire vlinders. De tas is makkelijk opvouwbaar en dus ideaal om mee te nemen.
Afmeting 38 x 38 x 9 cm.
Prijs: € 19,90

Opmerkelijk

Tekst: Albert Vliegthart De Vlinderstichting

Joost Uttenbogaard

Jens Bokelaar

Klaverblauwtje

In oktober 2018 kwamen ineens van verschillende plekken meldingen van het zeldzame klaverblauwtje. Bergambacht, Schiermonnikoog, maar ook bij Nijmegen en Culemborg. In Limburg werd de soort ook op onverwachte locaties gezien. Dit ondanks het feit dat deze soort niet bekendstaat om zijn trekgedrag, lijkt de herkomst uit het zuiden te liggen. Nooit eerder hadden we zo'n expansie van het klaverblauwtje.

Distelvlinders

In december 2018 werden door sterke winden ineens veel distelvlinders gemeld op de Canarische eilanden. Op zich geen bijzondere soort, maar de aantallen in deze tijd van het jaar zijn wel opmerkelijk te noemen. Sommige vlinders hebben de eilanden gemist en hebben uiteindelijk Ierland weten te bereiken. Het laat maar weer eens zien hoe sterk deze trekvlinders zijn.

Tim Termaat

Kim Huskens

Kolibrievlinder in de schuur

Collega Kim Huskens meldde begin december dat er een kolibrievlinder in overwintering is gegaan in huis. De plek is vrij koel, maar toch zo'n 18 graden. De vlinder zit er al weken en lijkt in volledige rust. Overwintering van deze soort is zeer zeldzaam, je kunt je afvragen of de vroege waarnemingen van deze soort uit voorgaande jaren ook overwinteraars zijn geweest. Of de vlinder de winter gaat overleven, horen we nog van Kim.

Bruinrode heidelibel

Zoals soorten in het voorjaar eerder gaan vliegen, lijken ook soorten langer te vliegen in het jaar. De bruinrode heidelibel vliegt meestal het langste door in het jaar (winterjuffers buiten beschouwing gelaten). Door de relatief warme start van de winter zijn tot half december nog bruinrode heidelibellen gemeld en dat is vrij laat. Er zijn mensen die beweren dat deze soort kan overwinteren. Incidenteel natuurlijk, maar wellicht is er een kentering gaande?